

Vedecký recenzovaný časopis

SOCIÁLNA A DUCHOVNÁ REVUE

2

Sociálna a duchovná revue
vedecký recenzovaný časopis o aktuálnych
sociálnych a duchovných otázkach
– č. 2, ročník XII/2021 –

OBSAH

Editoriál

Maroš Šíp: Koniec dobrý, všetko dobré 1

Štúdie

Mária Machalová: Sebaidentifikácia a rozvoj súčasných ľudí 2

Andrzej Lipczyński: Przeciw dobru człowieka 12

Alexander Cap: Lilit – „prvá“ žena Adama podľa starozákonných apokryfov 21

*František Hanobík: Integrácia rómskej rodiny – prostriedok na odstránenie chudoby
a marginalizácie* 27

*Andrej Nikulin: Otázky psychoterapeutickej intervencie pre rodiny s dieťaťom
so zdravotným znevýhodnením* 37

Maroš Šíp: Spirituálna intervencia v paliatívnej starostlivosti 44

Miroslav Sabolík: Edukácia seniorov ako nástroj skvalitnenia života seniorov 50

Recenzia

Lenka Pasternáková – Artur Gawryszewski: Pedagogika voľného času 58

KONIEC DOBRÝ, VŠETKO DOBRÉ ...

Vážení priatelia, milí čitatelia Sociálnej a duchovnej revue. Dostávame sa na koniec kalendárneho roka, kedy si viacerí z nás plnia povinnosti vyplývajúce z akreditácie, ktorá nás už netrpezlivo čaká budúci rok. Všetci sa náhlime za kvantitou publikačnej činnosti, za nevyhnutnými čiarkami do osobných vedecko-umeleckých a pedagogických charakteristík. Je to drina, ktorá sa určite vyplatí. Je to snaha pedagogického pracovníka vydať zo seba maximum aj napriek okolitým informáciám z nepedagogického spektra, kedy sa dehonestuje práca vysokoškolského pedagóga. Ako keby každý jeden z nás nevedel, čo vlastne robí. Takto nejako sa neobjektívne reflektuje pozícia tvorivého pracovníka na univerzitách na Slovensku. Je mi až nesmierne ľúto všetkých tých hodín, strávených nad jednotlivým výskumom, diverzifikáciou rolí, kedy tá pracovníčka (univerzitná) ide na úkor tej rodičovskej či role partnerskej. Je to penzum práce na svojich projektoch, ku ktorým sa nie je vôbec ľahké dostať. Je to snaha na sebe progredovať, snaha modifikovať svoje pracovné návyky a s tým spojená adaptácia na reálne podmienky vysokého školstva v našej republike. V mnohých médiách sa dočítame, že reforma školstva je zmena k lepšiemu, ... budiš, nič iné ani vysokoškolský pedagóg neočakáva, ba priam víta túto zmenu. No musí byť čo najobjektívnejšia, musí vychádzať z dodržiavania akademických práv a slobôd. Nie ich prepracovávať v prospech niekoľkých skupín. Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR musí reflektovať Radu vysokých škôl ako najvyšší orgán samosprávy vysokých škôl. Je potrebné percipovať aj ďalšie reprezentácie vysokých škôl, ktoré sa jednomyseľne zhodli na neakceptovaní predloženej novelizácie zákona o VŠ. Pevne verím, že sa dospeje k nejakému racionálnemu konsenzu, kedy aj tí, ktorí pedagógmi nikdy neboli, no majú v rukách moc, aby pokorne načúvali hlasom skúsených pedagógov, skúsených pedagógov – manažérov a všetkých tých, ktorí majú úprimnú snahu o nápravu školstva.

Milí čitateli, vážení priatelia, verím, že aj v tomto čísle našej revue si nájdete state, ktoré Vám aspoň čiastočne pomôžu sa zorientovať v pluralitnom vedeckom svete.

S úctou a prianím krásneho prežitia Roždestva Christovho a všetko najlepšie v Novom roku 2022 Vám žela

*doc. PhDr. Maroš Šip, PhD.
hlavný redaktor*

SEBAIDENTIFIKÁCIA A ROZVOJ SÚČASNÝCH ĽUDÍ VÝZVA PRE EDUKÁCIU DOSPELÝCH

Mária Machalová

Abstrakt: Súčasnosť je vážnou výzvou pre ľudstvo a silným podnetom, aj veľkou úlohou pre jednotlivcov, ktorá sa vyznačuje novými aj náročnými požiadavkami na ich „duchovné a duševné obrátenie sa.“ To znamená, že musia vynaložiť zvýšené úsilie v prospech posilnenia a rozvoja svojho duchovného aj psychického (t.j. duševného) potenciálu. Dôležitosť tejto epochy spočíva v duchovnom prebudení sa (alebo neprebudení sa) ľudstva. V príspevku dávame do súvislostí spoločenskú povahu dneška a rozvoj osobnosti súčasných ľudí.

Kľúčové slová: globalizovaná sociálna psychika, prevencia patologických psychických stavov ľudí, sebaidentifikácia, rozvoj človeka

Abstract: The present is a serious challenge to humanity and strong impetus and a great challenge for individuals to „spiritually and spiritually convert.“ This means spending in favor of strengthening one's mental (i.e. mental) potential and also developing one's spiritual potential. The significance of this lies in the spiritual awakening of mankind. In this article, we put into context the conditions of the current social and the development of the personality of contemporary people.

Key words: globalization social psyche, prevention of pathological psychical states of people, self-identification, development of man

Naša súčasnosť je známa životným kontextom ľudí, ktorý možno nazvať „globalizovaná sociálna psychika.“ Ľudia žijú svoj život v prostredí sofistikovaného sieťovania a neprebernej ponuky spôsobov materiálnej spotreby, zábavy, sociálnej komunikácie i sociálnych vzťahov, ktoré sú mohutne nasmerované na obyvateľstvo hlavne ekonomicky rozvinutejších krajín a týmto obyvateľstvom sú aj ochotne prijímané.

Obrazne povedané, dnešní ľudia v ekonomicky vyspelých štátoch majú permanentný pocit duchovného hladu, pocit duševného (psychického) hladu, pocit telesného hladu.

Čím sa vyznačuje dnešná doba „*hladného ducha*“? Fakticky, všetkého materiálneho a často kvázi či naozaj duchovného a duševného je veľa, a ľudia napriek tomu prežívajú nedostatok naplnenia potrieb svojho vlastného ducha a vlastnej duše i vlastného tela.

Avšak pravdou je, že ľudia majú mať právo a rovnako tak aj reálnu možnosť:

Rozvíjať a chrániť svojho ducha a duchovnosť, lebo neprežijú bez svojej duchovnej energie viery a zmyslu života a svojej duchovnej sily.

Rozvíjať a chrániť svoju dušu a duševnosť, lebo neprežijú bez svojej duševnej energie myslenia, emócií, citov, hodnôt, postojov a činov a svojej duševnej sily.

Rozvíjať a chrániť svoje telo a telesnosť, lebo neprežijú bez svojej telesnej životnej energie, zdravia a telesnej sily.

Názor o spojitosti ducha, duše a tela človeka podoprieme tvrdením Longchenpa, tibetského učiteľa 14. storočia, ktorý popísal tri aspekty nepoškvrnenej alebo bezchybnej existencie človeka takto (in: Boadella 1996, s. 10-11):

„Nedeliteľnosť – integrácia trhlín vnútri človeka a jeho integrácia do jeho prostredia.

Radosť – fundamentálna skúsenosť s tým, ako nebyť rozdelený, nebyť sám proti sebe.

Vyžarovanie – kvalita, ktorá vyjadruje radosť z bytia a z jednoty ducha, žiariacim pôvabom.“

V prípade, že sú tieto tri primárne kvality nepoškvrnenej – bezchybnej existencie človeka od seba „odtrhnuté“, Longchenpa tvrdí, že „sa otáčajú“ a toto otáčanie sa vysvetľuje takto:

Otočenie sa radosti znižuje bioenergetickú hladinu, vedie k opanovaniu človeka libidom – pudmi, k pocitu nespokojnosti, k strate slasti a k prianiu myslieť iba v pojmoch účelovosti.

Otočenie sa vyžarovania zvyšuje tep srdca, zosilňuje rozrušenie a nechúť, zvyrazňuje oddelenie sa od prezentovaných základných postojov, vnáša zmätok a narušá pokoj človeka.

Otočenie sa nedeliteľnosti sa prejavuje tuposťou, stratou lesku a depresívnou, malátnou, lenivou a ťažko pochopiteľnou dušou človeka.

Podľa H. Guentera (in: Boadella 1996, s. 11):

Primárny, čiže „neroztrhnutý“ životný proces vedie k vyšším organizačným formám psychiky človeka s optimálnym stavom hodnôt s flexibilným otváraním osobných hraníc. Nedeliteľnosť je svojou podstatou neentropická a podporuje otvorenosť bytia.

Sekundárny, čiže „roztrhnutý“ proces je však uzavretý do seba, motá sa v bludnom kruhu a vedie k tuhnutiu, strate energie, chorobe a smrti. Strata integrity človeka je entropická.

Pristavme sa pri vážnom tvrdení, že „strata integrity človeka je entropická.“ Pýtame sa, čo to môže znamenať pre bytie človeka?

Existencia a funkčnosť človeka spočíva v princípe integrácie. Narušenie integrácie človeka, čiže prísneho usporiadania komunikácie a vzťahov človeka je aktom rozštiepenia sa (oddelenia sa, dezintegrácie). Ak sa človek neintegruje (duchovne, psychicky, telesne, sociálne), stráca svoju celistvosť a nemôže ďalej dobre fungovať, resp. nemôže fungovať vôbec.

Človeka vnímame, chápeme, rešpektujeme ako holistickú (celkovostnú) bytosť. Integrita je kľúčom k zdravej existencii a neintegrita je kľúčom k zániku živého systému – človeka. Akékoľvek bytie musí v určitom tvare a v určitej kvalite danej existencie „držať pokope“. Narušená integrita človeka sa prejaví ako duchovný, duševný a telesný disharmonický stav alebo patologický stav.

V takom stave človeka „*nielen radosť a potešenie sú oslabené, ale aj vyžarovanie sa čoskoro stráca. Oči prestávajú žiariť a koža je ako cesto. Celkovo chýba život*“ (in: Boadella 1996, s. 11).

Vychádzame z presvedčenia, že „hladný duch“ dnešnej doby, ktorý sa podieľa na chudobe ducha, duše i chudobe sociálnej a materiálnej, je spätý s narušenou osobnou integritou a sociálnou integritou ľudí.

Sociálna edukácia vychovávaním, vzdelávaním, poradenstvom má potenciál k tomu, aby sa zabránilo „otočeniu sa“ ľudí od ich podstaty, ktorá dovedna spočíva v nedeliteľnosti, v radosť, vo vyžarovaní osoby. To je základ pre dobrý a zdravý život. Súčasné žitie ľudí sa javí v mnohom ako ich vychýlenie sa od vlastnej podstaty a tým aj od dobrého života. Účelom sociálnej edukácie je pomáhať ľuďom aby dospeli *duchovne, psychicky a sociálne. Podporiť ich kompetencie pre život a zodpovednosť za vlastný život*.

Duchovná kríza

Dôsledkom duchovnej krízy v spoločnosti je zásah do spoločenského vedomia a následne aj do individuálneho vedomia. Vo vedomí sa ľahšie udomácnujú entropické myšlienky, ktorých následkom je ničivé konanie. V živote spoločnosti hrá dôležitú rolu účinná sociálna etika. Iba tak je možno očakávať, že sa *neetické* rozhodnutia a konanie jednotlivcov a skupín nebude považovať za *normálny* prejav. A naopak, že sa *etické* konanie bude považovať za *nenormálny* prejav. Nemá sa to diať v súčasnej epoche ľudstva, kedy „*veda vstúpila do „ľudského veku“, keď všetka sila vedeckého poznania bude smerovať k človeku ako svojmu hlavnému objektu. To si však vyžaduje rozumu a humanite zodpovedajúce sociálne podmienky, z ktorých vyrastie nový étos vedy*“ (Frolov 1987, s. 74) a sami podotýkame, že vyrastie nie iba étos vedy, ale aj étos sociálneho správania sa a konania ľudí.

Spomenutý autor ďalej konštatuje „*v tomto štádiu si človek možno uvedomiť svoju jedinečnosť, rozumnosť a humánnosť, ale my dnes nevieme posúdiť, aké dôsledky z toho vyplynú.*“ Humanistický prístup predpokladá (s. 73) „*nové vedecké a filozofické ponímanie zmyslu ľudského života a zároveň celostný, morálny a sociálny pokrok ľudstva dnes aj v budúcnosti. Na tejto ceste bude musieť človek akiste ešte mnohé zmeniť a prekonať.*“

Prevenca disharmonických a patologických stavov žitia ľudí

Vyjadrenia I. Frolova nás vedú k otázke: Čo sa raz život ľudí opýta? Možno sa život opýta nasledovné:

Ako sme sa podieľali na tvorbe žitia na Zemi?

Prečo a ako sme ubližovali sebe a druhým?

Čo sme odovzdali zo svojho talentu životu na Zemi?

Čo sme dali zo svojej duše druhým ľuďom a životu na Zemi?

Ako sme sa naučili nepodliehať degradácii života ľudí a čeliť manipuláciám a pokusom o spredmetnenia človeka?

Ako sme sa postavili na odpor voči skrytému výsmechu duše a ducha a osobnej identity?

Život každého človeka sa nemeria množstvom výsledkov jeho činností, jeho úspechmi v osobnej kariére, jeho nadobudnutým vlastníctvom materiálnych statkov, ale meria sa tým, koľko múdrosti a dobra svojim tvorivým žitím odovzdáva Životu na Zemi.

Následok duchovného, duševného a telesného hladu možno rozpoznať:

Na úrovni ducha ako duchovný hlad v podobe poruchy duchovného zvládania života, čo sa prejaví: v strate viery v život (nechuť žiť); v strate nádeje spojenej so zmyslom života (bezvýchodiskovosť v žití); v strate lásky k životu (zncitlivenie v žití). V dôsledku čoho ľudia trpia psychickými a telesnými ochoreniami. U človeka je narušená *spirituálna energia*.

Na úrovni duše ako duševný (psychický) hlad v podobe poruchy psychickeho zvládania života, čo sa prejaví: v poruchách myslenia; v poruchách citenia; v poruchách motivácií, tzn. potrieb, motívov a cieľov konania; v poruchách psychickej regulácie a hodnotenia vlastného konania. V dôsledku čoho ľudia trpia psychickými a telesnými ochoreniami. U človeka je narušená *psychická energia*.

Na úrovni tela ako telesný hlad v podobe poruchy telesného zvládania života, čo sa prejaví: v psychosomatických poruchách a ochoreniach; v poruche príjmu potravy; v látkových a nelátkových závislostiach; v civilizačných chorobách (srdcovo cievne ochorenia, nádorové ochorenia). V dôsledku čoho ľudia trpia psychickými a telesnými ochoreniami. U človeka je narušená *telesná energia*.

Pre vysvetlenie treba dodať, že energia nie je teoretický konštrukt, ale reálna sila, ktorá pôsobí. Dispozičný prognostik S. Sohr (2000, s. 131) konštatuje, že „energia je sila“ a pôsobí tak v telesnej, ako aj v duchovnej oblasti a v duševnej oblasti.

Nasledujúci text, písaný kurzívou, uvádza z práce D. Boadellu (1996, s. 12-13) preto, aby sme čitateľom poskytli objasnenie pojmov duša, duch, ktoré často používame v tomto príspevku. Vyberáme vyjadrenia významných vedcov a odborníkov.

D. Boadella konštatuje, že *jemnú dimenziu bytia uznáva stále viac fyzikov...*

Podľa fyzika D. Bohma existuje vzťah a vzájomná výmena medzi vonkajším základom nášho denného života (teda naše existenciálne putovanie v určitom tele, v priebehu určitého času a na určitom mieste) a vnútorným základom ... našich archetypálnych spomienok, predstáv, snov a ďalších oblastí hlbokej vnútornej reality, ktorá transcenduje mimo čas i priestor.

Psychológ C. G. Jung túto jemnú dimenziu nazval oblasťou JA a oblasťou Jástva a H. Ali hovoril o človeku Ducha a o človeku Sveta.

S. White písal o vzťahu „zahusťovaného“ vesmíru tuhej hmoty k „nezahusťovanému“ vesmíru, ktorý sa konštantne nachádza za všetkými podobami vesmíru.

Biológ R. Sheldrake vzrušil vedecký svet touto hypotézou: „Vytváranie tvaru a hmoty nie je určované iba známymi biochemickými a fyzikálnymi procesmi, ale rovnako tak i presne nelokalizovanými morfológickými polami. Tie neprepravujú žiadnu rozpoznateľnú energiu, ale komunikujú vzorce, koncepty a informácie.“

Sheldrakova hypotéza podporuje názory mnohých náboženstiev, že jemnejšie roviny bytia organizujú roviny nižšie. Rovnako tak, ako vlnenie v sebe obsahuje existenciu častíc.

Psychofyzik H. Andrade (dávnejšie pred Sheldrakom) predstavil „biologicky organizovanú maticu“, čo znamená jemné informačné pole, ktoré riadi a tvaruje podobu fyzikálneho tela.

Pojem duša je slovenský preklad gréckeho slova *psyché* a latinského slova *anima*.

D. Boadella (1996, s.15-16) uvádza niektoré významy duše – *psyché*, z ktorých uvádzame nasledovné: duša je – *nevedomie (osobné a transpersonálne), nadvedomie, vedomie, protiklad tela, život tela*.

Psychoterapeut D. Boadella používa slovo duša (1996, s. 16) na vyjadrenie „*vytvárania a formovania hlbokého, pre osobu významného centra v priebehu jej púte životom. V tomto zmysle nemôže byť naša duša oddelená v priebehu života v tele od našej somatickej skúsenosti.*“

Sebaidentifikácia ako najvýznamnejší faktor rozvoja človeka

Prvotnou úlohou sociálnej edukácie je z nášho pohľadu:

Učiť ľudí, a vzájomne sa naučiť žiť tak, aby sme neubližovali sebe, neubližovali druhým ľuďom, neubližovali všetkému živému na našej planéte Zem.

Hlavné okruhy sociálneho učenia sa ľudí, sú podľa nášho presvedčenia, témy spojené so sebaidentifikáciou:

Hľadanie odpovede na otázku Kto som?

To znamená poznanie a pochopenie vlastnej *osobnej identity*.

Hľadanie odpovede na otázku Odkiaľ prichádzam (pochádzam)?

To znamená poznanie a pochopenie vlastnej *duchovnej identity*.

Hľadanie odpovede na otázku Čo je mojou životnou úlohou v kruhu ľudí?

To znamená poznanie a pochopenie vlastnej *sociálnej identity*.

Hľadanie odpovede na otázku Čo smiem a čo nesmiem?

To znamená poznanie a pochopenie vlastnej *morálnej identity*.

Ibaže, keď sa v živote človeka objavia také situácie, tranzity, udalosti, problémy, ktorým osoba nerozumie a nechápe ich, pretože „od určitej hĺbky mystéria reality, im nemôže rozumieť,“ vtedy „možno musíme odložiť svoju bežnú identitu, ak chceme odhaliť svoju najhlbšiu identitu. Podobný paradox povedal vlastne Ježiš svojim žiakom: *kto chce zachrániť svoj život, musí ho stratiť*“ (Boadella 1996, s. 22).

Zmysel sociálneho učenia sa človeka vyjadríme úlohami, ktorým sa nikto z ľudí nemôže vyhnúť aj keby to aj chcel urobiť. Človek má, podľa nás, tieto životné úlohy:

1. Úloha: Vynoriť sa z oceána vlastnej nevedomosti a duševnej tmy a uvedomiť si svoju osobu prostredníctvom sebauvedomenia. Viest hovory so sebou a spytovať sa sám seba v čo verí, čo prežíva, čo koná. Prostriedkom mu je *sebaspytovanie*.

V tejto súvislosti si dovoľíme použiť slová D. Boadellu (1996, s. 22-23), ktorými presne pomenúva to, čo považujeme za dôležité aj my: „*všetko čo stojí medzi našou podstatou a jej prejavmi v našom dennom živote je tieň. Prežívame väčšiu časť nášho života v temnote. Ale tieň chce byť viditeľný. Je hladný po svetle... tieň nám môže ukázať cestu, jeho prst ukazuje na prekážku, ktorú musíme odhaliť. Jeho prst ukazuje tiež na svetlo, ktoré je za tou prekážkou.*“

Poučenie: Krishna Murti povedal – „*Ak máš riešiť nejaký problém, nepokúšaj sa ho riešiť, ale sadni si a skutočne si ho prehliadni. Daj mu svetlo.*“

2. Úloha: Rešpektovať a dôstojne i pravdivo a poctivo plniť svoje vlastné poslanie človeka na tejto Zemi prostredníctvom sebarealizovania sa.

Rozhodujúcim hladiskom celoživotného učenia sa ľudí nie je ani ekonomické hladisko, ani profesijné hladisko, ani kariérne hladisko, ale je ním hladisko rozvoja nadania človeka k vlastnému životu v podobe *systémovej spôsobilosti človeka k životu*.

Hlavnou úlohou života z pohľadu sociálnej edukácie človeka, je byť *duchovne, psychicky, sociálne vyspelým človekom v súlade s vlastným genotypom a s kultúrnym dedičstvom predkov*. Človek má splniť povinnosť učiť sa od počatia až po hrob, ba až za hrob. Predsa, kto za nás zvládne prechod z časného života v hmotnom svete do života po pozemskom živote?

Čo je výsledkom učenia sa ľudí

Je ním *poznanie*, ktoré je u každého človeka *transformované do jeho vlastnej rozumovej, citovej, mravnej skúsenosti*. Poznanie je u každého človeka originálne a jedinečné a preto *absolútne neprenosné*. Poznanie osoby sa musí interiorizovať, čiže človek musí zvnútorniť, osvojiť si to, čo poznáva. Iba vtedy, ak je poznanie niečoho zvnútornené (osvojené) človek nadobudol vedomosť, čiže niečo sa naučil tak, že to vie.

Vedieť je vyššia úroveň *psychickej regulácie a fungovania človeka, ktorý je celostnou (holistickou) duchovnou, psychickou a telesnou bytosťou*. Vedieť znamená *poznanie transformovať do života konaním človeka prostredníctvom jeho rozumu (myslením, cítením, hodnotením) a srdca (intuíciou, cítením, hodnotením)*.

Človek ako celostná bytosť *myslí, cíti a hodnotí vždy*. Vtedy keď *poznáva*, ale aj vtedy keď *vie*, a tiež vtedy keď *koná*. Človek je autentická bytosť s vlastným premýšľaním, prežívaním, múdrosťou, ale tiež i s vlastnou duševnou nevyspelosťou.

Na čo má byť zameraná sociálna edukácia človeka?

Na formovanie spôsobilosti ľudí k životu s tým zámerom, aby boli schopní, pohotoví a odvážni chrániť:

- svoju jedinečnú identitu,
- svoju autonómnosť a dôstojnosť,
- svoj prirodzený rozum a autentické myslenie,
- svoju schopnosť tvoriť a byť tvoriacim človekom.

Ak sú ľudia toho schopní, stávajú sa *duchovne a psychicky vyspelými osobami*, ktoré cítia, myslia, hodnotia a konajú ako *sociálne a kultúrne osoby*. Komunikujú a uskutočňujú sociálne roly a identifikujú sa s duchovnými hodnotami spoločenstva v súlade s vlastnými hodnotami, pričom naplňajú svoju osobnú históriu ľudskej bytosti na Zemi.

Význam sociálnej edukácie ľudí

Sociálnou edukáciou možno podporiť ľudí v ich motivácii k tomu, aby sa stali seberealizujúcimi sa ľuďmi. Tvorca humanistickej psychológie A. Maslow, vo svojich holisticko – klinických štúdiách vymedzil *charakteristiku seberealizujúcich sa ľudí* takto: (Maslow 1970, s. 153-174. In: Hall a Lindzey 1997, s. 175):

Ich životná orientácia je realistická.

Akceptujú seba, iných a svet ľudí vôbec, ako aj prírodu tak, ako to je.

Sú spontánni v správaní a konaní, v komunikácii, v medziľudských vzťahoch.

Orientujú sa skôr na riešenie rozmanitých problémov a úloh života, než na svoju osobu.

Vytvárajú okolo seba sociálnu atmosféru nestrannosti, nezaujatosti, veľkorysosti.

Majú intenzívnu potrebu byť sami so sebou, mať svoje súkromie.

Ľuďa a veci, situácie a problémy vidia po novom, nie sú stereotypní.

Väčšinou majú mystické alebo spirituálne, ale nie iba náboženské zážitky.

Identifikujú sa s ľudským rodom, majú cit spoločenstva a sociálny záujem.

Preferujú hlboké ľudské vzťahy len s niekoľkými, ale zvlášť milovanými a milujúcimi ľuďmi, pred povrchnými vzťahmi s mnohými ľuďmi.

Uznávajú a riadia sa demokratickými hodnotami a postojmi.

Majú skôr filozofický než ironizujúci a sarkastický zmysel pre humor.

Sú vysoko tvoriví. Odporujú konformite voči kultúre.

Prostredie skôr transcendujú čiže duchovne ozvláštnia, než by sa s ním iba vyrovnávali.

Životné vývinové a rozvojové úlohy a epocha netrpezlivosti

V živote ľudí tak jednotlivcov, ako aj spoločenstiev jestvuje medzi generáciami prepojenie, previazanosť a puto, ktoré nemožno vymazať. Práve naopak, v záujme sociálneho zdravia spoločnosti je potrebné previazanosť sociálnych skupín rešpektovať a podporovať. Všetky generácie plynú v jednom toku času. Avšak generácie majú svoje vlastné životné vývinové úlohy, ktoré sa odvíjajú od ich genotypu a rovnako tak majú aj svoje vlastné rozvojové úlohy, ktoré sa odvíjajú od kultúrneho, sociálneho a edukačného prostredia v ktorom žijú. Generácie ľudí sú vedené k tomu aby realizovali vlastné jedinečné socializačné, výchovné a vzdelávacie úlohy v danom čase a prostredí.¹ Realizácii životných rozvojových úloh ľudí súčasnosť žije v podobe nepreberného množstva možností a druhov sebarealizácie. Zároveň však spoločenská atmosféra, krízy v spoločnosti postmodernej doby, podmienky zabezpečenia každodenného života, v mnohom ľudí obmedzujú a potláčajú.

A. Carpentier (1987, s. 169) označil súčasnosť za „epochu netrpezlivosti.“ Súhlasíme s ním. Presne vystihol to, čo máme na mysli v súvislosti s dôležitou úlohou sociálnej edukácie pre ľudí dneška.

A. Carpentier píše: Naša epocha prebieha v znamení netrpezlivosti. Celý

¹ Životným vývinovým úlohám a rozvojovým úlohám venujeme veľkú pozornosť dlhodobu a výsledky našej teoretickej práce na túto tému sú obsiahnuté vo viacerých publikáciách, napr.: MACHALOVÁ, M., 2004. *Psychológia vo vzdelávaní dospelých*. 1. vyd. Bratislava: RádioPrint, 2. vyd. Bratislava: Gerlach Print, 2006; MACHALOVÁ, M., 2010. *Biodromálna psychológia pre pomáhajúce profesie (sociálnych pracovníkov, sociálnych pedagógov a andragógov)*. Brno : Institut mezioborových studií IMS; MACHALOVÁ, M., 2014. *Edukačná sociálna práca*. Prešov: Prešovská univerzita.

svet sa kamsi náhli. Celý svet chce ihneď ochutnať plody svojho snaženia. Jedni chcú nahrabať imanie, iní dosiahnuť úspechy. Umelec i vedec si chce čo najrýchlejšie osvojiť celé bohatstvo výtvarných a vedeckých prostriedkov, aby v priebehu dvoch – troch rokov uskutočnil prelom v rozvoji maliarstva, hudby, literatúry alebo vedy, a zvládol rýchlym skokom prelom vo svojej profesijnej kariére. Každý jednotlivec, každý ľudský kolektív pociťuje tajný a neuhasiteľný smäd po novom, či už v umení, vede, výrobnej sfére, v osobnej kariére.

Vyjadrenie A. Carpentiera doplníme našim názorom na „epochu netrepezlivosti“: Príčinu vyššie spomenutých javov v spoločnosti a v ľudskom správaní je treba hľadať aj v znižovaní hodnoty ľudskej osobnosti v spoločnosti vôbec. Ľuďom nie je vždy umožnená sebarealizácia aká im prináleží. Lenže ľudia majú životnú úlohu *realizovať sa* a tým spôsobom odovzdať Životu to, čo dostali do vienka. Svoje nadanie a svoj talent majú zúročiť celoživotným úsilím. Aby tvorivou sebarealizáciou odovzdávali svoje duchovné a duševné dary. Ľudia majú povinnosť a tým aj právo vzdelávať sa, pracovať, tvoriť pre seba a pre druhých a zaslúhujú si mať na to optimálne podmienky aj žičlivú materiálnu, sociálnu, kultúrnu a duchovnú podporu. Je predsa známou pravdou, že *„niet lepšieho osudu pre človeka, ako dobre splniť svoje poslanie“* (Montaigne).

Čím môže prispieť sociálna edukácia dospelých?

Sociálna edukácia dospelých je výchovnou, vzdelávacou a poradenskou pomocou ľuďom k ich:

Sebauvedomeniu, pretože si majú byť vedomí toho *kto sú*, aké majú *duchovné poslanie* v živote, ako majú *konať* a čo majú vo svojom živí *tvoriť*.

Sebaučte, pretože si majú byť vedomí toho, že sú jedinečné a neopakovateľné ľudské bytosti obdarené jedinečným *talentom* a *energiou lásky* k sebe a k druhým.

Sebareflexie, pretože si majú uvedomiť svoju *zodpovednosť* za svoje zmýšľanie, správanie a konanie, ktorými zanechávajú po sebe vo svete nezmazateľnú stopu svojich citov, myšlienok a činov.

Odvahe duchovne a duševne napredovať a zastať sa svojej osoby, to znamená: *mať jasno v hlave, pracovať poctivo, nebáť sa, zanechať pravdivé svedectvo svojho života, starať sa o dušu, dodržiavať morálku, byť zodpovedným človekom*.

K čomu sociálne vychovávať a vzdelávať ľudí dneška?

Odpoveď na otázku znie: Empaticky a odborne kompetentne, t.j. múdro podporovať celoživotné učenie sa ľudí v záujme ich osobného rozvoja a s veľkým rešpektom k ich jedinečným duchovným, psychickým a telesným talentom.

Život konkrétného človeka ani zďaleka nespočíva v opakovaní, ani v parafrázovaní života druhých ľudí, ale má byť autentickým sebvýjadrením a individuálne jedinečným spôsobom Bytia človeka v danom čase a v daných životných kontextoch.

Zoznam bibliografických odkazov

- BOADELLA, D., 1996. Soma, Jáství a Prapůvod. In: *Energie & Charakter. Vedecký časopis*. Roč. 1, č. 1, s. 8-26.
- CARPENTIER, A., 1987. Epoque netrepezlivosti. In: *Budúcnosť v prítomnosti*. Bratislava: Aurora, s. 169.
- FROLOV, I., 1987. Budúcnosť ľudstva. Humanistické aspekty pokroku vo vede. In: *Budúcnosť v prítomnosti*. Bratislava: Aurora, s. 74.
- HALL, C. S. a G. LINDZEY, 1997. *Psychológia osobnosti*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. ISBN 80-08-00994-2.
- MACHALOVÁ, M., 2004, 2006. *Psychológia vo vzdelávaní dospelých*. Bratislava: Rádio Print. 1. vyd. ISBN 80-969339-6-5. Bratislava: Gerlach Print. 2. vyd. ISBN 80-89142-07-9.
- MACHALOVÁ, M., 2011. *Biodromálna psychológia pre pomáhajúce profesie (sociálnych pracovníkov, sociálnych pedagógov a andragógov)*. Brno: Institut mezioborových studií IMS. ISBN 978-80-87182-10-9.
- MACHALOVÁ, M., 2014. *Edukačná sociálna práca*. Prešov: Prešovská univerzita. ISBN 978-80-555-1118-4.
- MASLOW, A. H., 1970. *Motivation and personality* (2nd ed.). New York: Harper.
- SOHR, S., 2001. *Legenda o životě*. Havířov: Dimensis.

prof. PhDr. Mária Machalová, CSc.

e-mail: machalova.maria@centrum.sk

PRZECIW DOBRU CZŁOWIEKA

Andrzej Lipczyński

Abstrakt: W oparciu o literaturę i badania przeprowadzone w obszarze technologii informacyjnej (hejtu) można z całą pewnością stwierdzić, że hejtowaniem jest nową formą zachowań patologicznych. Odrealnienie więzi międzyludzkich, pozorna anonimowość dają przyzwolenie na zachowania dewiacyjne. Hejter wyzbywa się odpowiedzialności za prezentowane przez niego treści. Coraz częściej zaobserwować można skrajnie nienawistne wypowiedzi wśród młodych ludzi. Hejtowanie jest modne. Jednak liczne przypadki samobójstw będące efektem hejtingu stanowią makabryczny obraz społecznego problemu. Ponieważ nie uda się wyeliminować w procesie wychowawczym nowych technologii, ale można je włączyć w tradycyjne oddziaływania wychowawcze i edukacyjne.

Słowa kluczowe: mowa nienawiści, nienawiść, dokuczanie w sieci (cybernękanie)

Abstract: Based on the literature and research carried out in the field of information technology (hate), it can be said with certainty that hating is a new form of pathological behavior. The unrealisation of interpersonal ties, the apparent anonymity give consent to deviant behavior. Hejter disposes of responsibility for the content he presents. Increasingly hateful statements can be seen among young people. Hejtowanie is fashionable. However, numerous suicide cases resulting from hating are a gruesome picture of a social problem. Because new technologies cannot be eliminated in the educational process, but they can be included in traditional educational and educational impacts.

Key words: hate speech, the hate, cyberbullying (cyberharassment)

Zapewne trudno sobie wyobrazić funkcjonowanie człowieka w świecie społecznym bez nowych technologii informatycznych. Analiza literatury przedmiotu uwydatnia wzrost liczby publikacji naukowych dotyczących wpływu rozwoju technicznego na społeczeństwo. Dają złudne poczucie braku barier oraz nieograniczonych form działania.

Ważnym tematem stało się badanie zagrożeń, które niesie ze sobą technika elektroniczna. Krystalizuje się obraz wpływu mediów elektronicznych na politykę, gospodarkę, suwerenność państw, a także bezpieczeństwo ludzi. Tempo rozwoju technologii informacyjnej jest tak zawrotne, że z trudem można sprawować kontrolę nad ich wpływem na powstawaniem określonych wzorców zachowania społecznego. Dobrodziejstwo dostępu do informacji niesie jednak ze sobą podstawowe i najpopularniejsze zagrożenie, mianowicie hejt. Hejt staje się obecnie etiologicznym czynnikiem wywołującym przestępstwa na tle nienawiści.

Każdy człowiek bez względu na wiek może stać się uczestnikiem świata cyberprzestrzeni za pośrednictwem ogromnej ilości aplikacji internetowych. Korzystanie z Internetu i aplikacji każdy uczestnik może stać się osobą anonimową uwolnioną od ograniczeń, które zazwyczaj występuje jednak w realnym osobowym kontakcie. Umieszczane informacje stają się szybko popularne, a ich usunięcie jest praktycznie niemożliwe. Ofiary cyberprzemocy są stale narażone na atak, niezależnie od miejsca pobytu i pory dnia.

Już w 1995 roku Postman dokonał pewnej charakterystyki człowieka, który swoje życie podporządkował rozwojowi techniki, szczególnie informatycznej. Nie tylko indywidualnie, ale także globalnie przekształca społeczeństwo. Internet zapewnia swoistą anonimowość. Zdecydowanie ułatwia bezkrytyczne wypowiedzanie się na różnorodne tematy zarówno w wymiarze pozytywnym, jak i negatywnym. Media należy postrzegać w specyficzny sposób. Stają się przedłużeniem zmysłów, wyznaczają trendy i standardy egzystencji (McLuhan 2004).

W życiu społecznym pojawia się nowa forma zachowania dewiacyjnego-hejtowanie internetowe, które zazwyczaj odnosi się do oceny innych osób (naruszając ich dobro osobiste) i zjawisk społecznych. Etiologia zjawiska może mieć swoje źródło zarówno w zjawiskach pozainternetowych, jak również w uwarunkowaniach samej komunikacji internetowej. Hejterstwo stanowi formę dewiacyjnych zachowań obecnych podczas publicznych dyskusji. Jednoznaczne wskazanie pojawienia się występowania słowa „hejt” jest trudne do określenia.

To słowo krótkie, więc wygodne. Ale co najważniejsze, łatwiej hejtować niż nienawidzić. Trudno przecież przyznać się do nienawiści, która jest poważnym i negatywnym uczuciem. Obce, angielskie słowo ułatwia sprawę, nie ma w języku polskim tych samych konotacji. Hejter nie ma problemu z przyznaniem się do hejtowania. Bo jednak „uprawiać hejt” to nie to samo co „uprawiać nienawiść”. Choć powinniśmy takie zachowania podobnie piętnować ([cit. 22. czerwca 2021]).

Hejt, potocznie nazywany mową nienawiści, powoduje transgresję norm moralnych. Derrick de Kerckhove (1996) wskazał, iż w rozwoju ludzkości doszło do czterech znaczących rewolucji, które miały wpływ na kształtowanie się społeczeństw na całym świecie. Zdecydowanie jednak należy dokonać wyraźnego rozróżnienia hejtu od mowy nienawiści.

Mowa nienawiści ma zdecydowanie mniejszy zakres, odnosi się do osób które nawołują do pogardy na tle różnic narodowościowych, etnicznych, rasowych i wyznaniowych. Jest wobec tego pojęciem węższym od hejtingu. Ofiarą hejtu może stać się każdy. Stanowi formę dyskursu oceniającego, czyli wyrażającego przede wszystkim sądy wartościujące, którym towarzyszą elementy emocji (Puzynina 1979, s. 196).

W specyficzny sposób dochodzi do zaburzeń emocjonalnych polegających na spłaszczeniu przeżywania sensorycznego. Przestaje dziwić nienawiść, pretensjonalność, brak empatii w wypowiedziach anonimowych ludzi, których nie łączy żadna więź emocjonalna, poza dostępem do Internetu. Wirtualna rzeczywistość ogarnęła prawie wszystkie aspekty życia człowieka włącznie z intymnością. Emocje, uczucia nie są przekazywane bezpośrednio, ale za pomocą różnego rodzaju symbolami (emotikon).

Ponieważ informacje przekazywane są elektronicznie mogą wywoływać skrajne reakcje emocjonalne niekoniecznie przyjemne. Kiedy komunikaty są negatywne mogą powodować uruchomienie się spirali nienawiści, agresji, które stają się jednak trudne do weryfikacji. Tym samym zaprezentowane informacje mogą mijać się absolutnie z obiektywną prawdą. Konsekwencją jest wyrывkowe widzenie świata społecznego, jaki pojawia się w mediach decydują raczej o tym o czym ludzie myślą a nie o tym co ludzie myślą. Zdecydowaną rolę odgrywa tutaj treść informacji, jej intensywność, siła oddziaływania na człowieka oraz otoczenie informacyjne w jaki te treści są podawane. Manipulacji podlegają sfery poznawcze człowieka. Najwyraźniej kształtowana jest fala hejtu, kiedy pojawiają się informacje dotyczące zachowań terrorystycznych. Anonimowość internetowa sprzyja na ujawnianie się w treści mowy nienawiści, której podłożem może być każdy element świadczący o inności w każdym aspekcie, stereotypy. Stereotypy traktowane są jako pewnego rodzaju uproszczenia z dużą dozą wartościowania, uogólniania o pewnej stałości, czyli znikomej podatności na zmiany (Hołyst 2014, s. 289).

Potok informacji i tempo ich przekazywania wpływa destrukcyjnie na psychikę człowieka, który nie jest w stanie przetworzyć, przeanalizować. Najbardziej niebezpieczne jest wówczas to, że te same informacje są podawane w różnym kontekście i o innym zaakcentowaniu emocjonalnym itp. Konfrontacji nowych informacji z dotychczas posiadaną wiedzą nie przebiega w taki sposób jak powinna a czasami nawet jej się nie dokonuje. Efektem takiego utrudnienia są reakcje emocjonalne.

Kiedy w grę wchodzi hejt względem jednostki, kiedy ewidentnie narusza się porządek prawny, jednostka może zareagować agresją na skierowaną do niej agresję (Bloomfield a Cooper 2000). Zdolności radzenia sobie z negatywnymi informacjami są uwarunkowane wieloma czynnikami natury psychicznej, a technologia informacyjna ma to do siebie, że może powodować dehumanizację relacji międzyludzkich, norm społecznych, międzyludzkich.

Technologia informacyjna ułatwia przenoszenie życia prywatnego, arealnego do medialnego. Zapewne nie byłoby w tym aspekcie problemu, gdyby nie fakt przenoszenia doświadczeń życiowych, niekiedy bardzo osobistych, intymnych

do świata medialnego. Taki fakt może i staje się obszarem hejtowania. Dla pewnej grupy społecznej upublicznianie swojego życia w Internecie sprawia subiektywne poczucie wartości, które może odzwierciedlać się w komentarzach internetowych.

Wśród internautów pojawia się grupa, która zatraciła granice dobrych obyczajów, smaku, dobrego wychowania modernizując swoje życie w formie Hejtów. Hejtując upubliczniają swoją prywatność. Anonimowość jaką zapewnia Internet wzmacnia występowanie zjawiska patogenne. Hejter nie koncentruje się na osobie a jedynie na agresji, która wyczerpuje określenie agresji interpersonalnej antagonisticznej do zachowań prospołecznych. Media nasyczone haftami mogą stać się źródłem nieprzyjemnych emocji, które nakręcają spiralę agresji, wrogości. Informacje zawarte w mediach nie podlegają kontroli i nie ma miejsca na dochodzenie prawdziwości danych (Dębska 2013).

Niebezpieczeństwo Hejtów znajduje swoje odzwierciedlenie w psychologii społecznej, szczególnie przyswajania i przetwarzania informacji. Internetowych publikatorów nie interesuje fakt co osoby w danym momencie myślą, jaki jest ich stosunek do przekazywanych treści, interesuje ich o czym myślą. To w jaki sposób podawane są do publicznej wiadomości informacje należy upatrywać pewnego rodzaju manipulacji, które budują określone semantyczne oddziaływania. Bardzo wyraźnie zaznaczone patologiczne zachowania występują na różnorodnych portalach i forach (Aronson 2002). Od pewnego czasu hejty związane są z emigrantami z kręgu innej kultury, religii, wieku itp. Anonimowość internetowa dopuszcza mowę nienawiści Hołyst (2014, s. 15) zauważył, że pojawiające się stereotypy traktowane są jako schematy kategorialne, których podstawą są nadmierne uproszczenia, nasycenie wartościowaniem, uogólnianie i znikoma podatność na zmiany. Z psychologicznego punktu widzenia nadmiar napływających informacji może prowadzić do dyskomfortu zwanego stresem informacyjnym (Ledzińska 2009, s. 15). Natłok informacji, niekiedy sprzecznych ze sobą odzwierciedla się w stanie psychicznym i emocjonalnym człowieka. W sytuacji pojawiającego się hejtu wobec konkretnej osoby może powodować zachowanie na granicy przestępstwa (Bloomfield 2000). Takie zachowanie wyczerpuje pojemność pamięci operacyjna, szczególnie wówczas, kiedy powinien pojawić się proces tłumienia niepotrzebnych, zbędnych myśli, które są wewnętrznymi dystraktorami.

W wymiarze negatywnym rozwój technologii informacyjnej powoduje dehumanizację relacji między ludźmi, a z tym wiąże się dewaluacja moralna, wartości i potrzeb. Można to zjawisko określić jako wypaczenie rzeczywistości. Eskalacja hejtu w mediach może odzwierciedlać nie tylko rzeczywistość, ale też czerpać z niej i przekształcać w nienaturalny sposób, a w konsekwencji w skrajnych przypadkach wyzwała skrajnie negatywne, szkodliwe emocje.

Zdecydowanie niebezpiecznym zjawiskiem jest fakt przenoszenia wszelkiego rodzaju realne doświadczenia do świata medialnego (wirtualnego), szczególnie wówczas, kiedy dotyczy to bardzo intymnej sfery życia. Niebezpiecznie z punktu widzenia psychologii jest budowanie poczucia własnej wartości na komentowaniu treści jakie napływają od anonimowych osób z portali społecznościowych. Osoby postępujące w ten sposób muszą liczyć się z zagrożeniem w postaci Hejtnów (Łodzińska 2009, s. 15). Osoby z niskim poczuciem własnej wartości na wszelkiego rodzaju negatywne treści mogą reagować agresją, nienawiścią skierowaną do siebie, postawą społecznie negatywną, społecznie szkodliwą (Bloomfeld 2000; Hołyst 2014, s. 306).

Anonimowość wzmacnia pojawiające się irracjonalne zachowania o cechach patologicznych wyrażanych najczęściej w formie agresji interpersonalnej. Cała psychiczna energia koncentruje się w ataku (Naruszewicz-Duchlińska 2015, s. 16).

Hejt jako przejaw agresji werbalnej, charakteryzuje się wykorzystaniem języka powodując zaostrzenie konfliktu. Nie chodzi tutaj o wskazanie błędów popełnionych przez drugą osobę, a wręcz odwrotnie ośmieszenie, poniżenie i deprecjonowanie w oczach innych osób (agresja destrukcyjna). Może pojawić się mechanizm społecznej słuszności wynikający z przekonania „że wszyscy tak postępują”, co sprawia, że osoba w swoim przekonaniu robi coś słusznego i nie widzi nic, co mogłaby świadczyć o personalnej agresji (Braun-Gałkowska 2002, s. 51). Skoro w tym działaniu osoba nie dostrzega czegoś nieetycznego.

Zupełnie inaczej może to wyglądać w kontakcie spersonalizowanym. Na portalach społecznościowych można mieć bardzo dużą liczbę znajomych internetowych, natomiast realnie być bardzo samotnym, bez przyjaciół i w efekcie oddzielnym emocjonalnie od innych. Konsekwencją tego stanu rzeczy może być odczuwana negatywna emocja, które przekładają się na negatywne postrzeganie świata. Jednym z najbardziej dostępnym sposobem rozładowania negatywnych emocji jest hejt. Hołyst (2014, s. 259) uważa, że samotność jest odczuwanym zdegradowaniem własnej egzystencji która wdziera się pustka i wzmaga polaryzację. Hejtujący nie widzi swojej ofiary i jej reakcji na hejtowanie, na komentarze kierowane przez niego. Efektem jest brak empatii i współczucia. Istotnym wyjaśnieniem hejtowania staje się psychologiczne oddziaływanie internetowej sytuacji komunikacyjnej (deindywidualizacja). Anonimowość sprzyja podejmowaniu działań, które niekiedy ukazują hejtera w innym świetle z brakiem poczucia odpowiedzialności, tym samym do podejmowania skrajnych zachowań (Domański 2003; Aronson i inni, 1997).

Hajtowanie napotyka społeczny ostracyzm. W polskim prawie karnym istnieje możliwość odpowiedzialności karnej za nawoływanie do nienawiści,

znieważanie, zniesławienie. Istotne staje się to, że wszelkie treści w Internecie są nieusuwalne.

Hejtowanie postrzegane jest jako pewna forma dewiacji, ale nie uważają tak ci, którzy hejtują. Szczególnie, jeśli podobnie zachowują się osoby z kręgu w jakim obraca się dana osoba Kiedy zachowanie zgodne jest z regułami panującymi w danej grupie użytkowników (Becker 2009, s. 12).

Doświadczanie hejtu nie tylko młode osoby może doprowadzić do prób samobójczych lub skutecznego samobójstwa. Najbardziej narażone są dzieci i młodzież. Młodzież należy do grupy podwyższonego ryzyka pod względem stania się ofiarą hejtu lub sami stając się hejterami.

W obecnym świecie aktywności interpersonalnej trudno sobie wyobrazić społeczne funkcjonowanie bez technologii informacyjnej. Tempo życia, wymagania jakie stawia otoczenie, Internet przestał stanowić jedynie wewnętrzną sprawę niewielkiej grupy społecznej, ale stał się problemem społecznym. Internet stał się codziennością życia społecznego.

Z rozwojem Internetu rozwija się internetowa nienawiść. Internetowe dyskusje nasycone są nienawiścią na granicy przestępstwa niekiedy bez formalnych merytorycznych uzasadnień. Specyficznymi stronami są *hate page*. Na tych stronach pojawiają się wpisy osób, które wypowiadają się negatywnie o innych Strony te zakładane są nie tylko przeciwko osobom znanym, sławnym, ale również przeciwko koleżankom, kolegom, znajomym.

Niektóre treści umieszczane na stronie internetowej (*hate page*) są tak upokarzające dla opisywanej osoby, że wywołują załamanie psychiczne, nihilistyczne myśli. Poza treścią na ogół upokarzającą mogą pojawiać się zdjęcia w bardzo krepujących sytuacjach, niekiedy bardzo intymnych, które w rzeczywistości są zdjęciami przerobionymi. Krąg osób otrzymuje te treści, które w dalszej kolejności rozsyłane są według listy posiadanych znajomych lub jedynie znajomych internetowych. Zasada prosta-zaszkodzić, skompromitować, upokorzyć, odegrać się. Wiele młodych osób nie zdaje sobie dostatecznie sprawy z tego faktu, że konsekwencje są niewspółmierne do zamierzonego celu.

Szczególnie młodzi ludzie (uczniowie) nie są psychicznie przygotowani to tego, aby znieść psychicznie hejtowania, popełniają samobójstwa. Poważnym zjawiskiem, które rozwija się w ramach cyberprzemocy i hejtowania staje się cyberbullying. Termin ten powiązany jest ściśle ze stosowaniem przemocy przez młodzież względem swoich rówieśników w przestrzeni cyfrowej. Podstawowymi formami stają się: nękanie, straszenie, szantażowanie, publikowanie ośmieszających i kompromitujących informacji, zdjęć i filmów z użyciem sieci.

Członkowie grup zajmujących się hejtowaniem zatracają normy społeczne które spajają grupy w świecie rzeczywistym. Innymi słowy łatwość dzielenia się

swoją opinią w Internecie oraz brak silnych norm regulujących (Giddens 2001).

Z danych zawartych w literaturze przedmiotu wynika, że w zastraszającym tempie wzrasta liczba osób doznających przemocy internetowej prześladowanych i prześladowujących czerwca ([cit. 24. sierpnia 2021]).

Ponieważ hejtowanie jest coraz bardziej zauważalne, niezbędne staje się podejmowanie badań mających na celu wyjaśnianie powstawania omawianego zjawiska. Jako zobrazowanie problemu przedstawić można wyniki badań przeprowadzonych przez agencję badawczą SW Research wśród użytkowników panelu on-line w 2015 r. Wzięło w nim udział 800 respondentów w wieku 16-64 lat. Na podstawie uzyskanych danych krystalizuje się obraz skali hejtingu. Z hejtem w sieci zetknęło się 53,4% badanych, 51,1% stwierdziło, że fala nienawiści polega na krzywdzeniu i ośmieszaniu innych osób, 70% ankietowanych uważa, że należy walczyć z hejtingiem. Hejt najczęściej występuje w formie komentarzy krytykujących i obrażających inne osoby – 87%. Z badanej grupy, co czwarty respondent padł ofiarą hejtu, zaś 11,3% przyznaje się do stosowania go w sieci. Ofiarą omawianego zjawiska stawali się głównie ludzie młodzi do 24 roku życia ([cit. 24. sierpnia 2021]).

Z czym najczęściej kojarzy się słowo hejt? Z ośmieszaniem innych (51,1%), umieszczaniem obraźliwych wpisów, zdjęć, nagrań (47,6%), złośliwym przedstawianiem wydarzeń (47,4%), szerzeniem języka nienawiści (42,8%) i wyzywaniem innych (42,7%). Innym przykładem analizy zjawiska są badania prowadzone w 2014 r. przez Centrum Badań nad Uprzedzeniami UW na zlecenie Fundacji im. S. Batorego w ramach programu „Obywatele dla Demokracji” ([cit. 24. sierpnia 2021]). W badaniu brało udział 1007 dorosłych osób oraz 653 uczniów szkół średnich w wieku 16-18 lat. Na podstawie wyników stwierdzono, że 70% badanych spotkało się z agresywnymi wypowiedziami o osobach ciemnoskórych, 77% z nietolerancyjnymi komentarzami wobec homoseksualizmu. Porównując odpowiedzi dotyczące zdarzeń ze świata realnego, 43% respondentów zetknęło się z uwagami homofobicznymi, a 49% słyszało wypowiedzi rasistowskie. Potwierdza to tezę że łatwiej jest być hejterem w sieci niż w życiu realnym.

Dnia 25 października 2016 r. opublikowano raport przygotowany przez organizację Global Dignity „Wilki i owce w Internecie, czyli raport na temat hejtu wśród młodzieży” ([cit. 24. sierpnia 2021]). Na podstawie danych w nim zawartych zespół psychologów stworzył materiały dydaktyczne dla rodziców i nauczycieli, w których opisano metody rozpoznawania, kiedy dziecko jest ofiarą lub inspiratorem hejtu.

Wyniki pokazują, że osób w wieku 12-24 lata, które doświadczają tej formy agresji jest dwa razy więcej niż generujących takie zachowania. Co siódmy

przedstawiciel wskazanej grupy wiekowej uważa, że hejt jest codziennością. Sam generuje jego powstawanie i doświadcza go. Okazuje się, że hejtują głównie mężczyźni z niższym wykształceniem, a ich ofiarami stają się rówieśnicy w wieku 15-18 lat. Według 66% respondentów powodem zamieszczania, często krytycznych postów jest potrzeba wyrażenia swoich poglądów. Istotne jest jednak to, że co siódma osoba zmieniała swoje poglądy pod wpływem krytycznych komentarzy innych internautów. Młodzi respondenci nie potrafili rozróżnić również hejtu od mowy nienawiści, aż trzy czwarte z nich nie potrafiło podać różnicy.

Czynnikami wyzwajającymi analizowane zjawisko jest złość, zdenerwowanie i wściekłość na zamieszczone przez innych treści. Większość respondentów dopuszczająca się hejtingu uważa, że za pomocą negatywnych komentarzy, memów ujawnia prawdę na temat podlegający internetowej dyskusji. Potrzeby przeproszenia osób hejtowanych nie wykazuje 71% badanych. Jakie wobec tego emocje towarzyszą byciu hejtowanym? U ofiar pojawia się odczucie smutku, złości, zdenerwowania, wściekłości i płaczu. Dominującą strategią obieraną przez ofiary jest ignorowanie hejterów (54%). Co czwarta osoba skomentowała negatywny komentarz, co piąta agresywnie się wypowiedziała lub zgłosiła sprawę administratorowi.

Godne uwagi jest również to, że hejterzy i hejtowani przyjmują te same strategie postępowania wobec wszechobecnego znieważania w Internecie. Często jest ignorowanie, polemizowanie, odpowiadanie na komentarz. Co piąty generator komentarza i co 10 hejtowany dołącza się do hejtu, jeżeli uzna, że jest słuszny. Interesujące są opinie respondentów odnośnie omawianego czynnika patologicznego: 74% rozumie, że nadmierny hejt może doprowadzić do samobójstwa; 58% uważa, że ma prawo wyrazić swoje zdanie, jeżeli ktoś głupio się zachowuje; 57% hejterów powinno ponosić karne konsekwencje; 50% respondentów jest zdania, że hejtowania nie można tłumaczyć wolnością słowa. Wyniki tych badań powinny stać się punktem wyjścia do tworzenia kampanii społecznych mających za zadanie niwelować agresję w sieci.

Literatura

- ARONSON E., 2002. *Człowiek istota społeczna*. Wydawnictwo PWN. Warszawa.
- ARONSON, E., T. D. WILSON a R. M. ALERT, 1997. *Psychologia społeczna. Serce i umysł*. Rozdz. 9. Wydawnictwo Zysk i S-ka. Poznań.
- BLOOMFIELD H. H. a R. K. COOPER, 2000. *Jak żyć bezpiecznie w niebezpiecznym świecie*. Wydawnictwo Świat Książki. Warszawa.
- BRAUN-GAŁKOWSKA M., 2002. Mechanizmy wyjaśniające wpływ gier komputerowych na psychikę dzieci. W: *Zabawa w zabijanie*. Red.: GAŁA, A. a I. ULFIK. Wydawnictwo Gaudum. Lublin.

- DĘBSKA H., 2013. Mowa nienawiści a wolność słowa w Internecie – w poszukiwaniu uniwersalnego rozwiązania. Uwagi na marginesie rozważań Jamesa Banksa. W: *Człowiek zalogowany. Od mowy nienawiści do integracji w sieci*, red. WYSOCKA-PLECZYK M. a B. ŚWIEŻY. Kraków.
- GIDDENS A., 2001. *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*. Wydawnictwo PWN. Warszawa.
- HOLYST B., 2011. Moralne i etyczne aspekty patologii społecznej. W: *Nauka. Gospodarka. Społeczeństwo*. Nr 2 (3), p. 17-43.
- HOLYST B., 2014. *Bezpieczeństwo. Ogólne problemy badawcze*. Wydawnictwo PWN. Warszawa.
- HOLYST B., 2014. *Zagrożenia ładu społecznego*. T. 2. Wydawnictwo PWN. Warszawa.
- KERCKHOVE D., 2001. *Inteligencja otwarta. Narodziny społeczeństwa sieciowego*. Wydawnictwo Mikom. Warszawa.
- NARUSZEWICZ-DUCHLIŃSKA A., 2015. *Nienawiść w czasach Internetu*. Wydawnictwo Novae Res. Gdynia.
- McLUHAN M., 2004. *Zrozumieć media. Przedłużenie człowieka*. Wydawnictwo Naukowo-Techniczne. Warszawa.
- [online]. [cit. 22. czerwca 2021]. Dostępne od: http://brpd.gov.pl/sites/default/files/iqs_raport_z_badania.pdf
- [online]. [cit. 24. sierpnia 2021]. Dostępne od: <https://interaktywnie.com/badania-i-megapanel/hejt-w-sieci-co-o-nim-sadzimy-najnowsze-badania-251465>
- [online]. [cit. 24. sierpnia 2021]. Dostępne od: <http://uprzedzuprzedzenia.org/czym-mowa-nienawisci/hejt-w-polsce-diagnoza/>
- POSTMAN, N., 1995. *Technopol. Triumf nauki nad kulturą*. Wydawnictwo Muza. Warszawa.
- PUZYŃNINA J., 1997. *Słowo – wartość – kultura*. Wydawnictwo Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Lublin.

prof. dr hab. Andrzej Lipczyński

Wyższa Szkoła Stosunków Międzynarodowych i Komunikacji Społecznej w Chełmie

e-mail: platon2@interia.pl

LILIT – „PRVÁ“ ŽENA ADAMA PODĽA STAROZÁKONNÝCH APOKRYFOV

Alexander Cap

Abstrakt: Nekanonické knihy Starého Zákona pojednávajú príbeh o Lilit „prvej žene Adama“, ktorá od neho odišla a stála sa démonkou. Útočila na malé deti, ktorým spôsobovala choroby a utrpenie, alebo ich kradla. Sumerské a babylónske mýty hovoria o jej žiadostivosti a sexualite, a ktorou svádzala mladých a hlúpych mužov. Znázorňuje sa s krídlami.

Kľúčové slová: Apokryf, nekanonické knihy, Lilit, Adam, démonka, žiadostivosť, sexualita

Abstract: The non-canonical books of the Old Testament tell the story of Lilith “the first wife of Adam”, who left him and became a female demon. She attacked small children whom she caused the illnesses and suffering or she stole them. Sumerian and Babylonian myths tell of her lust and sexuality, which she used to seduce young and stupid men. She is depicted with wings.

Key words: Apocryphon, non-canonical books, Lilith, Adam, female demon, lust, sexuality

S týmto menom (Lilit) sa stretávame u proroka Izaiáša 34, 14¹ a jeho význam sa prekladá rôzne. V LXX nachádzame meno tejto ženy ako „onokenteuros“². V Symachovom preklade SZ do starogréčtiny a v latinskom preklade SZ tzv. Vulgate nachádzame termín „lamia“. Blaž. Hieroným ju nazýva „pomstychti-

¹ „Tam sa bude stretať stepná zver s hyenami, príšery púšte ozývať sa budú svojim druhom; tam sa znesie aj Lilit“ (zlá nočná príšera) (*Biblia*, 1990).

„Zide sa púštna zver s hyenami, bes (démon s podobou capa) zavolá na svojho druhu, utiahne sa tam lilit“ (nočná príšera v ľudových predstavách) Pozri: *Štúdiijná Biblia*, 2015. Banská Bystrica, s. 1158.

„Zide sa zver púšte s hyenami, capy sa stretnú navzájom, len tam si oddýchnu nočné strigy a nájdú si odpočinok.“ Na osamelých a spustošených miestach si ľudia predstavujú strigy a mátohy. Prorok ich v básnickom líčení spomína len preto, aby čo najviac znázornil spustnosť Edomu (*Sväté Písmo Starého a Nového Zákona*, 1996, s. 1524).

„Demons shall also meet with donkey-centaurs, and one will cry out to another. Donkey-centaurs shall also rest there, for they found themselves a place of rest“ (*The Orthodox study Bible*, St. Athanasius Academy of Orthodox Theology 2008, s. 1084).

„U-fagšu cijim et-ijim vesa ir al-re ehu jikra ach-šam hirgi a lilit u-maca la manoach“ – hebrejský text – prepis v latinike Iz 34, 14.

² Kentauros v gréckej mytológii označoval štvornohú bytosť, napoly človeka, napoly koňa, príslušníka mýtického národa Kentaurov. Boli diví a suroví a k ľuďom nepriateľskí. Výnimku tvoril Cheirón, vychovávateľ Achilla, Iasona a Tesea. Poranený jedovatým Heraklovým šípmo vzdal sa nesmrteľnosti v prospech Prometea. Často je zobrazovaný vo výtvarnom umení (*Všeobecný encyklopedický slovník G-L* 1998. s. 554).

vá“³. V anglických prekladoch sa prekladá ako „nočná obluda“, „nočná čaro-dejníca“ alebo „nočná príšera“. Kralický preklad používa pojem „nočný prelud“ a ekumenický preklad „upír“.

Toto slovo sa objavuje pri spustošení Edomu a prekladatelia majú s jeho prekladom veľký problém. Zdá sa, že v dobe silného vplyvu Babylonu a Perzie bolo slovo „lilit“ pravdepodobne odvodené od asýrskeho ženského démona noci Lilitu.

Spájať túto bytosť s nocou mohlo byť zavádzajúce. V temnote sa vyžívali démoni, ktorí mohli spôsobiť búrku na púšti. Sumersky – LIL.LÁ – znamená vietor spôsobujúci búrku. Akadský výraz Ardat – lilí. Ženská bytosť takto označená bola spojená s chaotickými silami prírody.

Neskoršia židovská literatúra sa zmieňuje o Lilit (Cap 2019) ako o prvej manželke Adama, ktorá od neho utiekla a stala sa démonom, bájnym netvorom, ktorý kradol a hubil nemluvňatá. Proti tomuto démonovi sa používali kúzla, aby nevstupoval do ľudských príbytkov a neprinášal choroby. Išlo podľa všetkého o mytologický výklad, ktorý nemá reálne dôkazy. Ďalšie vymenované zvieratá u Iz 34 boli zvieratá a vtáci (Douglas 1996).

Po stopách Lilit sa musíme vydať ďaleko do prahistórie. V epose o Gilgamešovi (3. tisícročie pred Chr.) v príbehu, ktorý odborníci označujú „Gilgameš a vrba“ čítame mýtus o strome – „vrbe, ktorý našla a opätovne zasadila bohyňa Inan na brehoch Eufratu. Pri koreňoch vrby sa usadil had. V korune stromu sa usadil mýtický vták Imdugud (Zu, Anzu) a v kmeni stromu sa usadila divožienka Lilit“.

V sumerských a babylonských⁴ mýtoch sa objavuje motív zmyselnej ženskej krásy (dlhé vlasy, nahé, štíhle, pohyblivé telo so zvieracími vlastnosťami) vášnivostou a sexuálnou náruživostou. Ardat-lilí mala byť „dospievajúca démonka, ktorá nemá stabilného partnera a preto vyhľadáva hlúpych mladých mužov na rázcestí, na púšťach a vo vyludnených krajinách a dúfa, že s nimi počne ľudsko-démonické deti (Fontaine 2002). V ďalšom vývoji démonka Lilit prijala a osvojila si vlastnosti babylonskej bohyně – démonky Lamaštu. Išlo o zlú démonku, ktorá ubližovala tehotným ženám a rodičkám a kradla novo-

³ V 4. stor. po Chr. blažený Hieroným pri práci na latinskom preklade SZ stotožnil Lilit s Lamiou, gréckou démonkou. Podľa gréckej mytológie bola Lamia pôvodne líbyjskou kráľovnou, ktorú znásilnil Zeus. Žiarlivá Héra spôsobila, že jej deti zomierali. Z bolesti, hnevu a urazenej pýchy a nepriateľstvu voči mužom sa stala zlou, neľútostnou zlodejkou detí. Podobne Hydra, ženské monštrum, bola pôvodne krásna. Zlou príšerou sa stala po svojom znásilnení za blahoslenného dohľadu boha Dia.

⁴ Lilit – babylonsko-asýrska bohyňa búrky a vetra. Mala krídla a na nohách vtácie pazúry. Zobrazovali ju vždy medzi sovami. Pozri: *Všeobecný encyklopedický slovník G-L*, 1998. Bratislava, s. 830.

rodencov, alebo im spôsobovala smrť. Odohnať ju mohli iba amulety alebo iní démoni, ktorých vyvolali v magickom rituáli. Tí ju zaženú do podsvetia, kde putuje po temnom mori na svojom črne.

Vo Svätom Písme máme dve správy (1Mjž 1, 26-28 a 1Mjž 2, 4-25) o stvorení ženy. Tradičná židovská interpretácia s pramennými teóriami⁵ nepočíta, pre nich je všetko v Písme posvätné, platné a zmysluplné. Niektoré pobiblické rabínske komentáre hovoria, že prvá správa z knihy Genezis hovorí o stvorení prvej ženy – Lilit a druhá správa hovorí o stvorení druhej ženy – Chavy – Evy.

Kumránske zvitky vo zvitku 4Q Mudrcova pieseň reaguje na verš Iz 34, 14 týmito slovami: „Ja, Mudrc, prehlasujem veľkoleposť jeho vznešeného žiarenia, ktorá má vystrašiť a vydesiť všetkých duchov škodiacich anjelov, duchov splodených mimo manželstva, démonov, Lility, sovy a (šakaly)..., a tých, ktorí neočakávané zaútočia a zvedú na scestie (múdrego) v poznaní...“

Keďže sa tu spomína množné číslo – (Lility) pravdepodobne ženské démonky – partnerky démonov. Zmienka je o ich spojení s divokými, obávanými a tajomnými zvieratami a ich nebezpečenstve pre sily dobra. Pripomeňme si, že učenie Esenov od Mŕtveho Mora bolo veľmi dualistické, t. j. ostro oddeľujúce sily dobra a zla, ktoré boli chápané ako sily protikladné (Dubinová 2008).

Talmudické zmienky. BT Eruvin 18b: Rabin Jeremia ben Eleazar povedal: „V týchto rokoch (po vyhnaní z rajskej záhrady), keď bol Adam, prvý muž, oddelený od Evy, stal sa otcom duchov, démonov a lilit...“ (... ruchin ve-šedin ve-lilin). Midraš hovorí o stotridsať ročnom sexuálnom odlúčení Adama a Evy po vyhnaní z Gan Eden.

BT Eruvin 100b: „Rastú jej dlhé vlasy ako má Lilit“ („Megadelet sear ke Lilit).

Bt Nida 24b: „Lilit je démonka ľudského vzhľadu až na to, že má krídla.“

Bt Šabat 151b: „Rabin Chanina povedal: „Žiadny muž nesmie spať v dome sám, aby sa ho nezmocnila Lilit“.

V súboroch midrašov Berešit Bara sa objavuje príbeh o prvej žene, ktorú stvoril Boh Adamovi. Jemu sa však nepáčila, preto mu Boh stvoril inú – novú ženu.

Zásadný príbeh, kde je sformulovaný príbeh o Lilit – ako Adamovej prvej manželky, nachádzame v hebrejskom apokryfe Alef-Bet- de-Ben Sira 23a-b z 8.-10. stor. po Chr. Toto podanie je podľa Gershoma Scholema hlavným podkladom pre podrobné rozpracovanie postavy a symboliky Lilit v „mystickkej“ knihe Zohar. Text znie: „Skoro potom ochorel kráľov malý syn. Kráľ Nabukadnezar povedal: „Musíš vyliečiť môjho syna, inak ťa zabijem.“ Ben Sira si sadol a napísal amulet so Svätým Menom. Napísal tam tiež mená anjelov, ich tvary a podobu: krídla, ruky a nohy. Nabukadnezar sa pozrel na amulet a spýtal sa

⁵ V prípade záujmu pozri: CAP, A., 2019. *Izagogika do Starého Zákona I*. Prešov, s. 155-159.

ich: Kto sú títo?“ Anjeli, ktorí liečia – Senoi, Sansenoi, Semangelof.“ Potom, čo Boh stvoril Adama, ten bol sám a tak Boh riekol: „Nie je dobré byť človeku samotnému.“ Preto stvoril ženu pre Adama zo zeme, rovnakým spôsobom ako stvoril Adama a pomenoval ju Lilit. Adam a Lilit začali spolu zápasiť. Ona povedala: „Nebudem ležať dole“ a on povedal: „Nebudem ležať pod tebou, ale iba nad tebou. Pretože ty sa hodíš viac na to, aby si bola v pozícii dole, zatiaľ čo ja mám byť v pozícii hore.“ Lilit odpovedala: Sme si rovní, lebo sme boli obaja stvorení zo zeme.“ Ale jeden druhého nepočúvali. Keď to Lilit videla, vyslovila Tajné meno a odletela. Adam sa modlil pred svojím Stvoriteľom: „Pane sveta! Žena, ktorú si mi dal utiekla.“ Svätý, buď pozhnaný, poslal troch anjelov, aby ju priviedli späť. Svätý povedal Adamovi: „Ak súhlasí s návratom, dobre. Ale ak nesúhlasí, musí sto jej detí zomrieť každý deň.“ Anjeli opustili Boha a našli Lilit v hĺbinách mora, v ktorých sa raz mali utopiť Egypťania. Nútili ju, aby sa vrátila. Ale ona sa nechcela vrátiť. Anjeli jej povedali: „Utopíme ňu v mori.“ „Nechajte ma“ – povedala. „Bola som stvorená, aby som spôsobovala deťom chorobu. Nad chlapcom môžem vládnuť do ôsmeho dňa od narodenia. Nad dievčaťom do dvadsiateho dňa po narodení. „Anjeli ju nemohli prinútiť. Prisahala pri živúcom a večnom Bohu: „Kedykoľvek vás uvidím, alebo vaše mená, alebo naše obrazy na amulete, nebudem mať nad dieťaťom moc.“ Tiež súhlasila, že sto jej detí zomrie každý deň. Preto zomrie denne sto démonov a preto píšeme mená anjelov na amulety detí. Keď Lilit uvidí ich mená, spomenie si na svoju prísahu a deti sú zachránené.“

Johnson (1995) udáva, že okrem Lilit boli aj ďalšie démonky a jednou z nich bola aj kráľovná zo Sáby.

Lilit dnes a židovský feminizmus

V roku 1974 vyšla kniha *„Religion and Sexism. Images of Woman in the Jewish and Christian Traditions“*, súbor esejí rôznych autoriek na tému postavenia žien v judaizme a kresťanstve. V závere sa nachádza midraš Judith Plaskow (1990), ktorý prerozpráva príbeh o Lilit, Eve a Adamovi. Midraš sa začína nám známym príbehom o stvorení Adama a jeho prvej ženy Lilit z prachu zeme ako sebe rovnej. Po konfliktoch Lilit Adama opustí a odmieta sa k nemu vrátiť. Boh preto Adama uspí a stvorí mu druhú ženu, Evu. Život Adama a Evy bol

⁶ V judaizme je „misionárska“ pozícia povolená a žiadaná pozícia pri manželskom sexe. Zodpovedá rabínskemu pohľadu na ženu ako pasívneho príjemcu mužského semena. Výnimky sú povolené: „rabíni dospeli k názoru, že je dôležité, aby žena bola pri sexe uspokojená a cítila rozkoš.“ Odtiaľ „micvat ona“, príkaz mužovi spôsobiť žene rozkoš. Avšak pozícia „ženy hore“ bola odsudzovaná práve pre svoju tzv. „démonickosť“: malo ísť o pozíciu, ktorú vraj mala rada Lilit pri svojom nočnom milovaní s osamelými mužmi (Dubinová 2008, s. 13).

šťastný, i keď Eva občas cítila, že niektoré jej schopnosti zostávajú nevyvinuté. V podstate však bola spokojná s rolou Adamovej manželky a pomocnice. Jediné, čo Eve skutočne prekážalo bol výnimočný, intímny a výlučný vzťah medzi Adamom a Bohom. Obaja boli muži. Adam sa stále viac s Bohom stotožňoval. Medzitým sa Lilit usilovala o návrat k ľuďom v Záhrade. Adam však Záhradu opevnil, aby sa nedostala dovnútra a Eve narozprával hrôzostrašné historky o démonke Lilit, ktorá škodí rodičkám a kradne novorodencov. Keď sa zase raz Lilit pokúsila preniknúť do Záhrady, Adam ju odohnal. Ale Eva ju spozorovala a na svoj údiv zistila, že je rovnaká žena ako ona sama. Začalo jej to vrtať v hlave a začala byť zvedavá. Adam jej síce hovoril, že Lilit je démonka, ale Eva jasne videla, že je to žena ..., s ktorou by sa napríklad mohla porozprávať. A aká bola krásna a mocná! ... Eva sa začala potajomky schádzať s Lilit. Sedeli, rozprávali sa o svojej minulosti a budúcnosti, veľa hodín a veľa dní. Učili jedna druhú, smiali sa spolu, plakali spolu znovu a znovu, pokiaľ medzi nimi nevyrástlo puto ako medzi rodnými sestrami.

Adamovi bolo divné, kam Eva stále chodí. Tiež mu začalo prekážať, že sa k nemu začala správať inak. Povedal o tom Bohu, ale Boh mal s Adamom svoje vlastné problémy a naviac tomu tiež veľmi nerozumel. Niečo v jeho plánoch sa nepodarilo ... Rovnako ako za dní Abraháma potreboval Boh radu svojich detí. A tak Boh a Adam čakajú a boja sa dňa, keď sa do Záhrady vráti Eva spolu s Lilit, pretože sa otvoria nové možnosti a všetko sa začne meniť.“

Tento midraš výstižne formuluje pohľad židovského feminizmu na Lilit. Predovšetkým zbavuje Lilit jej negatívneho charakteru a démonickej zloby. Zdôrazňuje sa, že prirodzený a spravodlivý vzťah medzi mužom a ženou je vzťah rovnoprávny. Lilit bola takou rovnoprávnou manželkou. Adam však na nároky rovnoprávného partnerstva nebol pripravený. V mužskom Bohu našiel spojenca. Po Lilitinom úteku (ako inak mohla riešiť situáciu, keď na svojej strane nemala takúto oporu – ženská poddajná, matersky bezpečná Eva). Lilit je chápaná ako symbol ženských síl a vlastností, ktoré boli v judaizme odsúdené ako hriešne a systematicky v ženách potláčané. Bolo to: otvorené vyjadrovanie, odvaha, sebavedomie vlastnej sily, spojenie s telom a odtiaľ zmyselnosť, vášnivé prežívanie života, slobodná sexualita, seba skrášľovanie pre svoju vlastnú radosť, slobodný pohyb a formovanie vlastného života podľa svojho priania a rozhodnutie na svoju vlastnú zodpovednosť. V diskusii s rabínmi, do akej miery je Lilit „dobrá“ alebo „zlá“, poukazujú feministky na záľudnosť etického hodnotenia ženskej prirodzenosti, ktorú stelesňuje Lilit. Tak ako prírodu nemôžeme hodnotiť ako „dobrú“ alebo „zlú“, tak nemôžeme hodnotiť ani Lilit a jej životný štýl, predovšetkým sexualitu (Dubinová 2008).

Na apokryfné diela Starého Zákona nazeráme dnes z pohľadu kánonu SZ v istom zmysle ako „náboženské romány.“ Tie sú však plné prehnaných, tajuplných, pseudoduchovných názorov, intímnych a fantastických predstáv, magických ba až okultných názorov, ktoré môžu čitateľa odvieť od správneho biblického nazerania na Starý Zákon a Božie pravdy prezentované v kánonických knihách SZ.

Zoznam bibliografických odkazov

- BIBLIA, 2015. *Slovenský ekumenický preklad s deuterokanonickými knihami*. Banská Bystrica. ISBN 978-80-85486-98-8.
- Библия – Книги Священного Писания Ветхого Завета на Церковнославянском языке, 1993. Москва.
- BIBLIA, 1990. Vydala Slovenská Evanjelická Cirkev A. V. V ČSSR. ISBN 0-564-03222-0.
- CAP, A., 2018. *Biblická prahistória. (Biblicko-exegetický komentár na 1.-11. kapitolu knihy Genezis)*. Prešov. ISBN 978-80-555-1982-1.
- CAP, A., 2017. *Potomstvo Adama a Evy a ich rodokmeň, skazenosť ľudstva, oznámenie potopy a stavba archy (Biblicko-exegetický komentár na 4. – 6. kapitolu Genezis)*. Prešov. ISBN 978-80-555-22.
- CAP, A., 2016. *Stvorenie sveta a človeka, život a pád prarodičov, odhalenie priestupku a trest*. Prešov. ISBN 978-80-555-1584-7.
- CAP, A., 2015. *Úvod do Starého Zákona I*. Prešov. ISBN 978-80-555-1335-5.
- CAP, A., 2018. *Úvod do Starého Zákona II*. Prešov. ISBN 978-80-555-2077-3.
- DUBINOVÁ, T., 2008. *Ženy v Biblii, ženy dnes*. Praha. ISBN 978-80-86889-69-6.
- FONTAINE, C., 2002. *Smooth Words. Women, Proverbs and Performance in Biblical Wisdom*. In: *Journal for the Study of the Old Testament, Supplement Series 356*. Sheffield Academic Press.
- JOHNSON, P., 1995. *Dějiny židovského národa*. Rozmluvy. ISBN 80-85336-31-6.
- Nový biblický slovník*, 1996. Red. J. Douglas a kol. Praha. ISBN 80-85495-65-1.
- PLASKOW, J., 1990. *Standing Again at Sinai. Judaism from a Feminist Perspective*. Harper San Francisco. A Division of Harper Collins Publishers, NY.
- Sväté Písmo Starého a Nového Zákona*, 1996. Trnava. ISBN 80-7162-152-8.
- The Orthodox study Bible*, St. Athanasius Academy of Orthodox Theology 2008. ISBN 978-0-7180-0359-3.
- Všeobecný encyklopedický slovník*, G-L., 2000. Bratislava. ISBN 80-7181-659-0.
- Všeobecný encyklopedický slovník M-R*, 2005. Bratislava. ISBN 80-7181-708-2.

prof. ThDr. Alexander Cap, CSc.

Katedra biblických náuk

Pravoslávna bohoslovecká fakulta PU v Prešove

e-mail: alexander.cap@unipo.sk

INTEGRÁCIA RÓMSKEJ RODINY – PROSTRIEDOK NA ODSTRÁNENIE CHUDOBY A MARGINALIZÁCIE

František Hanobik

Abstrakt: Ak chceme integrovať rómsku rodinu, náš záujem musíme upriamiť na rómske spoločenstvá žijúce vo vidieckych sídlach, marginalizovaných rómskych osadách a v mestách. Spoločným menovateľom Rómov je ich vonkajšia izolovanosť voči väčšinovej spoločnosti. Jej príčinou sú mnohé objektívne i subjektívne faktory. V súčasnej dobe poznačenej bojom za ľudské práva jediným východiskom je hľadať cestu k vzájomnému porozumeniu a spoločenskej spravodlivosti. V súčasnosti sa stretávame s problémom chudoby, ktorý nemá len ekonomický rozmer. Ak porovnáme niektoré sociálne skupiny je chudoba častejšia u etnickej minority – Rómov. Chudoba Rómov dosahuje niekoľkokrát vyššiu úroveň ako chudoba majoritnej populácie. Odlišná kultúra a spôsob života rómskej menšiny vedie k sociálnemu vylúčeniu, ktoré ovplyvňuje prístup Rómov k pracovným príležitostiam, vzdelaniu a verejným službám. Typickým rysom rómskej chudoby je nízka vzdelanosť a kvalifikácia, zlé bytové podmienky, nižšia životná úroveň. Nezamestnanosť a chudoba sú úzko prepojené, čím sú Rómovia vo veľkej miere závislí na dávkach v hmotnej núdzi. Rýchlejšou integráciou tejto minority by sme mohli dosiahnuť pozitívny posun aj v iných oblastiach a tak zlepšiť kvalitu života rómskych rodín.

Kľúčové slová: chudoba Rómov, rómska rodina, sociálne vylúčenie, integrácia

Abstract: If we want to integrate the Roma family, we must focus our interest on Roma communities living in rural settlements, marginalized Roma settlements and cities. The common denominator of the Roma is their external isolation from the majority society. It is caused by many objective and subjective factors. At present, marked by the struggle for human rights, the only way out is to find a way to mutual understanding and social justice. We are currently facing a problem of poverty that does not only have an economic dimension. If we compare some social groups, poverty is more common among the ethnic minority – the Roma. Roma poverty is several times higher than the poverty of the majority population. The different culture and way of life of the Roma minority leads to social exclusion, which affects Roma access to employment opportunities, education and public services. A typical feature of Roma poverty is low education and qualifications, poor housing conditions and a lower standard of living. Unemployment and poverty are closely linked, making the Roma heavily dependent on material deprivation benefits. By integrating this minority faster, we could achieve a positive shift in other areas as well, thus improving the quality of life of Roma families.

Key words: Roma poverty, Roma family, social exclusion, integration

Pre Rómov má rodina veľký význam ako základná sociálna jednotka, v ktorej sa zabezpečuje reprodukcia, výchova a ochrana jedinca. Rodina je miestom stability a zázemia a má dominantnú sociálnu úlohu. Aj keď žijú Rómovia často

v biede, ich rodinné putá sú veľmi pevné. Siroty a starší ľudia sú opatrovaní v rodine s veľkou láskou a úctou. Chorý človek nikdy nezostáva sám. Funkcie muža a ženy sa v rodine dopĺňajú. Žena má relatívne nezávislé postavenie, zabezpečuje pre rodinu každodenné potreby a obživu. Administratívne záležitosti, ktoré je potrebné pre rodinu vybaviť na rôznych úradoch spravidla vybavuje žena. Žena taktiež zabezpečuje udržiavanie tradícií a rodu. Hierarchiu v rodine určuje kombinácia pohlavia, veku a príbuzenskej afinity.

Rodina má v spoločnosti svoje nezastupiteľné miesto v oblasti citovej výchovy, kultúrneho správania a základu sociálnych interakcií. Toto rodinné privilégiu nevie suplovať v dostatočnej miere nijaká sociálna inštitúcia. Rómske dieťa a jeho rodinné prostredie je v mnohých prípadoch odlišné od prostredia väčšiny rodín v našej spoločnosti.

Pre rómsku rodinu je charakteristická medzigeneračná zomknutosť, súdržnosť úcta k starším, láska k deťom... Deti patria medzi najvyššie hodnoty rómskeho spoločenstva. K rómskej rodine je potrebné pristupovať diferencovane vzhľadom na veľmi silnú sociálnu diferenciáciu Rómov – od tých najbiednejších, žijúcich na úrovni života pred niekoľkými storočiami, až po rómskych milionárov. Preto je potrebné brať každú rodinu ako samostatnú inštitúciu, neposudzovať ju všeobecne, ale historicky konkrétne a na základe toho prijímať príslušné opatrenia v sociálnej oblasti. Práve rodové, príbuzenské a širšie rodinné vzťahy majú v tradičných komunitách Rómov ešte vždy veľmi dôležité sociálne funkcie. Dnešná sociálna situácia na Slovensku je veľmi zložitá. Rastie nezamestnanosť, vo východnej časti republiky chýba ekonomická infraštruktúra a preto veľa ľudí musí odísť za prácou do iných častí Slovenska, alebo do zahraničia. Dochádza tu k sociálnej nerovnosti, kde na jednej strane rastie veľmi úzka skupina bohatých ľudí a na druhej strane sa zväčšuje skupina ľudí odkázaných na sociálnu pomoc.

V dnešnej dobe sú priepastné rozdiely v nadbytku dobiehajú a ich rozdeľovaní potrebných človekovi. Niekde ľudia hladujú, umierajú na následky podvýživy a inde vo svete panuje nekontrolovaný konzumný štýl života.

Chudoba zasahuje všetky stránky ľudského života. Vplýva na spoločenský život, na medziľudské vzťahy, na individualitu každého jednotlivca.

Rómovia patria práve k tejto ohrozenej skupine, na ktorú sa často zabúda. Nepočítame s nimi v politike, nechceme, alebo zámerne prehliadame ich skutočné problémy, sociálne potreby, ako keby sme sa ich chceli nejakým spôsobom zbaviť. Rómovia sú veľmi špecifickou menšinou, a preto riešenie ich problémov vyžaduje komplexnejší prístup. Zlá sociálno-ekonomická situácia väčšiny Rómov na Slovensku vyvoláva otázku, či Rómovia nezačínajú byť viac sociálnou ako etnickou menšinou. Takmer všetky riziká chudoby sa na Sloven-

sku stretávajú u jedného etnika, rómskej populácie (Hanobik 2016).

Predchádzajúci režim represívnou asimilačnou politikou oslabil pripútanosť Rómov k svojej tradičnej komunite, posilnil zároveň pripútanosť k štátu. Tento vzťah bol však vzťahom závislosti. Rozpad socialistického systému a procesy spoločenských zmien, ktoré ho sprevádzali, dezorientovali Rómov viac ako majoritnú populáciu. Rómovia prakticky zo dňa na deň stratili sociálne istoty, nadobudnuté v období reálneho socializmu, ich sociálny status sa začal prudko znižovať. Ich marginalizácia na trhu práce, úzko súvisiaca s kultúrnym vylúčením a posilnená priestorovou segregáciou a verbálnym odmietaním, má mnohé negatívne dôsledky na celé komunity. Jediným z najcitlivejších a najviditeľnejších dôsledkov ich sociálneho vylúčenia je stav absolútnej chudoby. Absolútna chudoba segregovaných osád spôsobuje orientáciu na biologické prežitie, uspokojenie primárnych potrieb a materiálnych istôt, jedla, pitia, oblečenia, bývania a tepla. Je to orientácia, kde sa Rómovia zameriavajú na krátkodobé stratégie prežitia, sú menej schopní plánovať dopredu, pričom všeobecná spotreba zvykne rásť najmä počas niekoľkých dní po vyplatení dávok v hmotnej núdzi a posledné dni pred ich výplatou sú často obdobím hladovania alebo pôžičiek. Vzhľadom na vysokú nezamestnanosť rómskych komunít, veľká časť jej členov je úplne závislá od podpory štátu.

Rómovia, ktorí sú odkázaní na dávky v hmotnej núdzi sa dostávajú do výnimočnej situácie, ktorá ovplyvňuje viaceré faktory ich života.

Medzi najvýznamnejšie možno zaradiť:

- Rómovia žijúci v marginalizovanom prostredí, ktoré sa vyznačuje nedostatočnými hygienickými a zdravotnými podmienkami, sa zákonite odráža na ich zdravotnom stave,
- značná časť Rómov dosahuje iba najnižšie vzdelanie a určitá časť ani to neukončí,
- časť Rómov žijúca v osadách si neosvojila sociálne a pracovné zručnosti,
- u niektorých zamestnávateľov pretrvávajú odmietavé postoje aj voči takým Rómom, ktorí spĺňajú potrebné kritéria na uplatnenie na trhu práce majú pracovné zručnosti a vedú štandardný spôsob života,
- dlhodobá odkázanosť na dávky v hmotnej núdzi a uplatnenie na sekundárnom trhu práce.

Rómovia žijúci na hranici chudoby, sú znevýhodnení vo viacerých oblastiach života, či už ide o vzdelanie, bývanie, zdravotnú starostlivosť a pod. Riešenie problémov s integráciou Rómov je veľmi komplikovaná záležitosť. Vo

vzťahu k Rómom je potrebné zmeniť ich postavenie v očiach majority, ktoré zaujímali po stáročia. Prejavy intolerancie medzi rómskou menšinou a majoritným obyvateľstvom sa budú ďalej len stupňovať ak sa situácia Rómov nebude zlepšovať. V súčasnosti je potrebné vynaložiť úsilie na komplexné riešenie celého problému, lebo jeho odsúvanie do budúcnosti sa negatívne prejaví predovšetkým na raste napätia medzi majoritou a Rómami. Rodičia v rómskych osadách neovplyvňujú svoje deti v zmysle správnych mravných a etických noriem dôležitých pre ich život. Často podľahnú negatívnym sociálnym javom, akými sú alkoholizmus, drogy či gamblerstvo pričom na tieto činnosti využívajú jediný zdroj príjmov – sociálne príspevky. Mnoho rómskych detí nie je dostatočne pripravených pre vstup do školy. Príčinou je rodina, ktorá je prvým sprostredkovateľom hodnôt, prostredím, kde sa formuje osobnosť dieťaťa od narodenia. Nedostatočná stimulácia rečová, citová, charakterová, morálna, ale najmä intelektuálna determinuje neprimeraný mentálny, citový a sociálny vývin, ktorý sa v škole prejavuje ako školská neúspešnosť (Hanobik 2020).

Preto je potrebné v rómskych osadách realizovať projekty, ktoré by sa zameriavali na mravné tradície Rómov a pozitívne etické hodnoty tradičnej rómskej rodiny. Na základe správne zvolených výchovných metód upevňujeme normy etickej skupiny.

Napriek pomoci štátu a iných neštátnych organizácií je sociálne prostredie súčasných Rómov nevyhovujúce. V súvislosti so zmenami našej spoločnosti, ktoré nastali v poslednom období a prinášajú zmenenú ekonomicko – sociálnu situáciu slovenských rodín, vzrastá sociálna patológia. Veľa rómskych rodín je neúplných, častý je výskyt asociálneho konania, alkoholizmus rodičov aj detí, fetovanie, ..., čo prináša celý rad negatívnych následkov. Deťom začína chýbať stabilnejšie prostredie úzkeho rodinného kruhu, ktoré by im poskytovalo možnosti pozitívnej identifikácie so vzorom otca, matky, čo je jeden z predpokladov socializácie detí. Deti sú veľmi skoro zaťažované starostlivosťou o mladších súrodencov, čím výchova a prenos hodnôt, ale i spôsob správania môže byť neprimeraný ich veku.

Je chybou, keď sú rómske rodiny paušálne považované za zdroj nekultúrnosti, príživníctva, kriminality a podobne. Takéto informácie nesprostredkujú pravdivé poznanie, sú plytké a zaťažené predsudkami. Aj v rómskej komunite je veľa príkladov spokojného rodinného života a pozoruhodných osobností, ktoré vzišli z tohto prostredia.

Sociálne prostredie v rodine a rómska rodina je iná ako naša. Hlboká láska Rómov k deťom je podmienená aj strachom, ochrániť dieťa za každú cenu od toho, čo rómsky národ v minulosti zažil. Rómske deti z osád žijú dvojakým spôsobom života. Prvý – v osade, je charakteristický spoločnými hrami s rov-

nocennými partnermi bez vnímania času a priestoru. Druhý – v škole, v dedine, v meste, je charakteristický kontaktmi s inými, kde je možnosť ponižovania prenasledovania, ale i požadovania vysokej náročnosti správať sa tak, ako to v rodine, vo svojom spoločenstve nepoznali. Preto sa prirodzene takému spôsobu života bránia (Hanobik 2021).

Chudobní Rómovia zvyčajne hovoria o niekoľkých všeobecných znakoch vlastnej chudoby, predovšetkým:

- nedostatočná strava,
- nevhodné podmienky bývania,
- zlý zdravotný stav,
- neschopnosť zabezpečiť pre svoje deti dobré vzdelanie a viesť lepší život; avšak dôležitosť tejto schopnosti je v poradí dôležitosti až za naliehavšími problémami hladu a životných podmienok. Rómovia takto vnímajú svoje vylúčenie a diskrimináciu voči nim ako dôležitý rozmer ich vlastnej chudoby.

Nárast sociálnych nerovností medzi jednotlivými sociálne znevýhodnenými skupinami obyvateľstva negatívne ovplyvňuje aj zdravotný stav obyvateľstva a potenciálny vznik zdravotných rizík. V rámci týchto rizikových a ohrozených skupín sa rómska komunita považuje za najohrozenejšiu skupinu v porovnaní s nerómskymi obyvateľmi a to vo viacerých ukazovateľoch. V prostredí marginalizovaných rómskych komunít sa často vyskytujú infekčné ochorenia, ochorenia dýchacích ciest v dôsledku zhoršených životných podmienok. Tento stav je dôsledkom nedostatočnej hygieny, nezdravého životného štýlu, najmä nesprávneho stravovania a fajčenia, chýbajúcej zdravotnej prevencie a taktiež zhoršených životných podmienok obyvateľov žijúcich v bytových domoch. Výskyt nákazlivých ochorení, ktoré sú spájané so zlými životnými podmienkami, je vyšší v izolovanejších a segregovaných osadách (Hanobik 2007).

Medzi najčastejšie vyskytujúce sa ochorenia u týchto rómskych komunít patrí najmä:

- epidémia hepatitídy,
- tuberkulóza,
- meningitída,
- epidémia trachómu a kožné ochorenia vrátane svrabu.

Výskyt týchto chorôb v rómskych osadách je spôsobený konzumovaním nepitej vody, nedostatkami v odvoze a likvidácii odpadu a blízkosťou k environmentálne kontaminovaným oblastiam, čo sú všetko charakteristiky rómskych životných podmienok. Zlý zdravotný stav rómskej populácie je spojený taktiež

s nevyhovujúcimi bytovými podmienkami, vrátane preľudnenosti, s nedostatočným prístupom k pitnej alebo čistej vode a kanalizácii, nedostatočným oblečením a negatívnymi faktormi životného štýlu, ako napr. nesprávne stravovanie a vysoká spotreba tabaku a alkoholu, čo je rozšírené aj medzi väčšinovým obyvateľstvom. V marginalizovaných rómskych komunitách pretrváva vysoká natalita a nízky vek prvorodičiek v sociálne vylúčených komunitách, zvyšuje sa problém sexuálnej kriminality a prostitúcie. V segregovaných lokalitách sa zvyšuje výskyt užívania omamných látok najmä u detí a mládeže (Hanobik 2010).

Epidémie nákazlivých chorôb majú nižší rozsah v integrovaných než v segregovaných osadách. Pravdepodobne je to dôsledok lepších životných podmienok, dostupnosti základnej infraštruktúry a komunálnej vybavenosti, ako aj všeobecných socio-ekonomických podmienok. Niektoré zo segregovaných osád v poslednom období zaznamenali oficiálne registrované epidémie hepatitídy. U Rómov zo segregovaných a separovaných oblastí bol zaznamenaný aj vyšší výskyt neprenosných ochorení, vrátane telesných a duševných postihnutí (Hanobik 2017).

Na základe sociálneho vylúčenia, dochádza u marginalizovaných skupín k apatii voči všetkému, čo priamo neuspokojuje túžby po naplnení sociálnych potrieb.

Nerovnosť v príjmoch plodí neschopnosť spolupodieľať sa na živote spoločnosti, izoláciu a odtrhnutie od spoločnosti, teda stratu sociálneho miesta v spoločnosti.

Chudoba štartuje fenomény ako je kriminalita, úžera, fyzické a psychické ochorenia, problémy s výchovou, nedostupné služby, kultúra, obmedzovanie sa v návšteve lekára. Chudobu na Slovensku zhoršuje fakt, že máme vysoký počet dlhodobo nezamestnaných.

Pre spôsob výchovy v rómskych rodinách je charakteristický nedostatok disciplíny – jedia, keď sú hladní, vstávajú a idú spať podľa potreby. Chýba vymedzenie osobného teritória a osobných vecí. Medzi Rómami sa prirodzene rozdáva, pokiaľ je z čoho, nehovorí sa prosím a ďakujem. U rómskych detí nepozorujeme neurotické rysy, ktoré vyplývajú z prehnaných nárokov rodičov na výkony dieťaťa, najmä v škole. Tieto nároky v rómskych rodinách nie sú uplatňované.

Sebavedomie Rómov je úzko spojené s rodinou. Róm pociťuje svoju hodnotu ako hodnotu svojej rodiny. Hovoriť pred Rómom negatívne o členoch jeho rodiny je urážkou jeho samotného, chváliť členov jeho rodiny je ako chváliť jeho (Hanobik 2017).

Výchovné stratégie v rómskych a majoritných rodinách sú rozdielne. Matky rómskych detí sú zamerané predovšetkým na aktuálne potreby detí. Zaujímajú ich, ako sa deti cítia, čo chcú, čo nechcú. Aktuálna spokojnosť detí je pre nich

na prvom mieste, preto sa sústreďujú predovšetkým na starostlivosť o nich a na plnenie ich potrieb.

Zásadnou demografickou odlišnosťou medzi rómskym spoločenstvom na Slovensku a majoritou je jeho mladosť. Kým majoritná časť populácie Slovenska starne, veková štruktúra rómskej populácie predstavuje progresívny typ, charakteristický vysokým podielom detskej zložky a veľmi nízkym zastúpením starších ľudí v poproduktívnom veku. Rómovia sa odlišujú nízkym priemerným vekom, najpočetnejšiu časť tvoria deti, starých ľudí je relatívne málo. Príčinou nie je len vysoká pôrodnosť, ale hlavne zlý zdravotný stav tejto populácie daný životným štýlom. Mládež do 18 rokov tvorí viac ako 50 percent rómskej spoločnosti (Hanobik 2012).

Rómska minorita sa za posledné obdobie v mnohých smeroch prispôbila majoritnej spoločnosti. Rómovia začali napodobňovať majoritnú kultúru hlavne v jej materiálnej a konzumnej podobe. Opustenie starých rómskych zvykových noriem je sprevádzané prijatím nových pravidiel, kedy mnohí rómski rodičia sa prestali starať o deti, prestali sa spoliehať na seba, pretože im obživu zaistili sociálne príspevky, Systém sociálnej podpory viedol k zafixovaniu nesamostatnosti a závislosti od štátu, ktorý pretrváva dodnes.

Súčasná rómska spoločnosť sa do značnej miery sociálne diferencovala. Zdrojom konfliktov je skupina neprispôsobivých Rómov žijúcich na nízkej sociálnej úrovni, v rozpore s normami spoločnosti. Táto skupina je tak nápadná, že sa na jej základe vytvárajú predstavy o celom etniku a udržiujú sa tým nepriaznivé názorové stereotypy. Byť Rómom znamená dodržiavanie tradičných noriem a zásad, čo znamená správať sa vždy tak, aby nik zo svojich nezapochyboval o tejto príslušnosti. Rómske bytie znamená rómstvo ako normu, ako základný vzorec, všetkými Rómami uznávané morálno-etické zásady (Kumanová a Džambazovič 2002).

Súbor noriem, najmä ich kvalita je diferencovaná aj v závislosti na príslušnej skupine. Niektoré rómske hodnoty a normy pretrvávajú, i keď často v transformovanej, či latentnej podobe. Významnou normou je dôraz na skupinu, t.j. kolektivismus, ktorý jednoznačne prevažuje nad individualizmom. Rómovia majú tendenciu sa združovať, zvyčajne na základe príbuzenských vzťahov, príslušnosti k rodu. Kolektivismus sa prejavuje v mnohých oblastiach života tejto minority. Veľká rodina vždy poskytovala jednotlivcovi zázemie, ochranu a podporu a do určitej miery tak funguje i dnes. Príslušnosť k skupine dáva väčšiu istotu i bezpečie, zbavuje jednotlivca nutnosti riešiť svoje problémy samostatne a niesť za svoje rozhodnutia zodpovednosť. Na druhej strane vedie i k zdieľaniu rôznych skúseností, k identifikácii so zážitkami ostatných členov skupiny, skúsenosti jednotlivca často bývajú prežívané a prijímané ako závažné

pre všetkých, ako napr. pocit kolektívneho ohrozenia. Rómovia majú tendenciu vytvárať príbuzenské skupiny i v zamestnaní riešia svoje problémy spoločne. Rómom chýba potreba väčšieho zdôraznenia individua. Z tohto dôvodu sa u nich nerozvíja súťaživosť, motivácia k vyniknutiu v skupine a vyššia osobná aspirácia. Kľúčovú úlohu pri postupnom zlepšovaní životnej úrovne rómskeho etnika bude mať zvyšovanie ich vzdelanostnej úrovne.

Sociálna prestíž Róma sa odvodzuje od príslušnosti k určitému rodu, ktorý má z tohto hľadiska väčší význam než napríklad vzdelanie, profesia či majetok. Rodové spoločenstvo je hierarchicky usporiadané a má patriarchálny charakter. Sociálna prestíž jedinca rastie s vekom. Hodnota rodového spoločenstva sa prejavuje vo vzťahu k deťom, plodnosť, najmä pokiaľ ide o synov, je cenená a posilňuje prestíž dospelého človeka. Rómovia majú väčší počet detí, často viac, než sú schopní sa o postarať. To vyvoláva v majoritnej spoločnosti dojem, že nemajú žiadnu úroveň morálky. Rodinné spoločenstvo vždy fungovalo v rómskom etniku ako garant dodržiavania noriem, ale v poslednom období význam rodiny klesá; dochádza k uvoľneniu skôr upevnených rodinných väzieb a úbytku rešpektu k jej autorite (Hanobik 2020).

Rómovia majú hlboký vzťah k religiozite, zvyčajne sa hlásia k tej cirkvi, ku ktorej patria príslušníci majoritnej spoločnosti. Ich vzťah k viere je veľmi emotívny. I keď veria v jedného Boha, stále u nich pretrváva tendencia k emotívnejšiemu magickému mysleniu, k viere v dobré a zlé sily. U Rómov sa udržuje viera v posmrtný život a viera v komunikáciu zomrelých a živých. Štát, samospráva a tretí sektor podceňujú potenciál, ktorý v sebe skrýva pôsobenie na Rómov prostredníctvom cirkví a náboženských spoločností. Súčinnosť svetských a cirkevných zložiek by mohlo viesť k veľmi efektívnemu zavádzaniu sociálnych programov, posilňovaniu rómskej identity a zveľaďovaniu rómskej kultúry a jazyka na lokálnych úrovniach. takáto súčinnosť by mohla viesť k zavádzaniu programov vzdelávania detí a dospelých.

Pre rómsky životný štýl je typický sklon k nepravidelnosti, živelnosti a nesystematickosti. Špecifický je ich vzťah k časovej dimenzii: nedokážu plánovať, budúcnosť nie je pre nich veľmi významná. Rómovia sú viazaní na prítomnosť. Je to jeden z dôvodov, prečo nedokážu dobre hospodáriť so svojimi finančnými prostriedkami. Majú sklon k míňaniu, ale i k nezmyselnému zadlžovaniu na vysoký úrok, ktorý nie je možné splatiť. Na druhej strane dokážu intenzívnejšie prežívať prítomnosť, majú tradičné tendencie k združovaniu a hlučnej zábave bez ohľadu na čas a miesto. Toto správanie nemožno považovať za bezohľadné, ale skôr za prejav špecifického sociokultúrneho štandardu. Z pohľadu majority ide o jav pomerne rušivý, ktorý samozrejme vedie ku konfliktom (Hübschmannová 1996).

Riešenie problémov s integráciou Rómov je veľmi komplikovaná záležitosť. Vo vzťahu k Rómom je potrebné zmeniť ich postavenie v očiach majority, ktoré zaujímali po stáročia. To, čo generácie pred nami zanedbali, budeme napravovať niekoľko generácií. Prejavy intolerancie medzi rómskou menšinou a majoritným obyvateľstvom sa budú ďalej len stupňovať, ak sa sociálna situácia Rómov nebude zlepšovať. Preto je dôležité, komplexné riešenie problému, lebo jeho odsúvanie sa v budúcnosti negatívne prejaví na raste napätia medzi majoritou a Rómami. To by si mala uvedomiť spoločnosť, vláda, ale aj rómske organizácie a skoordinať spoločný postup. Všetky doterajšie pokusy o začlenenie Rómov do spoločnosti sa nestretli s úspechom. Rómovia si zachovali svoj spôsob života, odlišný od spôsobu života majoritného obyvateľstva počas stáročí.

Úlohou rómskej minority je nájsť medzi sebou vhodné osobnosti, ktoré by dokázali svojou autoritou vplývať na vlastnú menšinu a zároveň pomáhali pri utváraní verejnej mienky v spoločnosti. Riešiť rómsku nezamestnanosť by mohli aj samotní Rómovia, ktorí by zakladali malé podniky a zamestnávali ostatných Rómov. Problém je, že bohatí Rómovia zabúdajú, že sú Rómovia a necítia potrebu obhajovať rómske záujmy. Rómske organizácie by mohli štipendiami podporovať vzdelanie rómskej mládeže. Problém Rómov nie je problémom len obcí, miest a jednotlivých regiónov, ale je problémom celoeurópskym. Rómske organizácie z jednotlivých štátov by mali postupovať spoločne a navzájom si vymieňať poznatky a skúsenosti dosiahnuté v úsilí o zlepšenie celkového postavenia rómskeho etnika v spoločnosti.

Štát by mal vytvárať podmienky, nutné pre zlepšenie pracovných príležitostí Rómov. Riešenie tohto akútneho problému bude dlhý a zložitý proces, náročný na čas a finančné investície; bude potrebná veľká dávka odhodlania a trpezlivosti. Výsledky by sa napriek tomu prejavili až v nasledujúcich generáciách. Veľmi dôležitý je pozitívny postoj vlády SR k riešeniu daných problémov a záujem samotných Rómov, ktorým je často dianie okolo nich ľahostajné.

V sociálno-politickej oblasti sa chudobní spravidla obracajú s nádejou práve k ľavicovo orientovaným stranám a skupinám, ktorí sľubujú sociálnu spravodlivosť, avšak práve tieto štruktúry majú svoje korene v minulom totalitnom režime. To môže byť nebezpečné, lebo chudobní málo kriticky vnímajú sľuby a predvolebnú rétoriku, pričom ich jedinou túžbou je uspokojenie sociálnych potrieb (Hanobik 2021).

Našou úlohou je citlivo vplývať na tých, ktorí pripravujú sociálne zákony a sociálne reformy a hlavne podporovať aktivity, ktoré budú mať v sebe prvky spravodlivosti a solidarity a pomôžu slabým sociálnym skupinám sa z problémovej situácie dostať a znova integrovať do spoločnosti.

Zoznam bibliografických odkazov

- HANOBIK, F., 2010. Accompanying features of a financial Crisis in the Roma Community. In: *Clinical Social Work*. Vol. 3-4. Austria. ISSN 2076-9741.
- HANOBIK, F., 2012. *A man and ethical principles*. [online]. Vol. 1. Austria. [cit. 16. november 2021]. ISSN 2076-9741. Dostupné z: <http://www.clinicalsocialwork.eu/download.php?id=CSW>
- HANOBIK, F., 2017. Family like a form of the communitycare for a disabled childlintrroduction. In: VANSÁČ, P., D. BARKASI a M. POPOVIČOVÁ, (eds.). *Community social work and community nursing, Towarzystwo Słowaków w Polsce*. Kraków, s. 37-53. ISBN 978-83-7490-995-2.
- HANOBIK, F., 2007. Roma malnutrition, diabetes, otitis/sinusitis, alcohol abuse, tuberculosis, low birth weigh, mortality and neurologic sequelae, CBM, Roma all /both Bacterial meningitis mong Roma ethnic minority. In: *Neuro Endocrinol Lett*. Vol. 28, no. 3, p. 28-29.
- HANOBIK, F., 2016. *Sociálna politika EÚ a multikultúrnosť*. Ústav sv. Jána Nepomuka Neumana. Příbram 2016. 191 s. ISBN 978-80-906146-7-3.
- HANOBIK, F., 2020. *Sociálna práca s marginalizovanými skupinami*. Europejskie Kolegium Edukacji w Warszawie. Svidníčka. ISBN 978-83-61087-61-8.
- HANOBIK, F., 2021. *Vybrané kapitoly zo sociálnej politiky*. Collegium Humanum-Warsaw Management University Moniuszki 1a, 00-014 Warsaw. Svidníčka. ISBN978-83-958245-5-5.
- HÜBSCHMANNOVÁ, M., 1996. Co napovídá o romské rodině tradiční seznamovací ceremoniál. In: *Romano džaniben*. Č. 1-2.
- KUMANOVÁ, Z. a R. DŽAMBAZOVIČ, 2002. Rómska rodina na rozhraní medzi tradicionalitou a modernitou. In: VAŠEČKA, M. (ed.): *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava.

prof. PhDr. František Hanobik, PhD.

Katedra kresťanskej antropológie a sociálnej práce

Pravoslávna bohoslovecká fakulta PU v Prešove

e-mail: frantisek.hanobik@unipo.sk

OTÁZKY PSYCHOTERAPEUTICKEJ INTERVENCIE PRE RODINY S DIEŤAŤOM SO ZDRAVOTNÝM ZNEVÝHODNENÍM

Andrej Nikulin

Abstrakt: Článok popisuje život rodín so znevýhodneným dieťaťom. Cieľom príspevku je poukázať na najzávažnejšie problémy, s ktorými sa rodiny stretávajú, ako aj na spôsoby, ktorými možno posilniť kompetencie rodičov, ktorí sa rozhodnú ponechať dieťa v rodine. Metodika práce s rodičmi je založená na naratívnom prístupe a otázkach, ktoré kladú rodičia na posilnenie manažmentu starostlivosti o deti. Účelom týchto otázok je zmeniť kontext z problematického na taký, v ktorom sa zdôrazňuje hodnota a jedinečnosť ich rozhodnutia starať sa o znevýhodnené dieťa.

Kľúčové slová: zdravotné znevýhodnenie, rodina, naratívna psychoterapia, terapeutické otázky

Abstract: The article describes the life of families with a disadvantaged child. The aim of the paper is to point out the most serious problems that families face, as well as ways in which the competences of parents who choose to keep a child in the family can be strengthened. The methodology of working with parents is based on a narrative approach and questions that are asked by parents to strengthen childcare management. The purpose of these questions is to change the context from problematic to one in which the value and uniqueness of their decision to care for a disadvantaged child is emphasized.

Key words: health disadvantage, family, narrative psychotherapy, therapeutic questions

Problematica rodín so znevýhodneným dieťaťom

Jednou z najdôležitejších a zložitejších úloh, ktoré stoja pred dospelým človekom v jeho rodinnom živote, je vychovať vlastné deti. Vzťahy medzi rodičmi a deťmi sa pri tom vyvíjajú rôznym spôsobom v závislosti od rôznych okolností. Veľmi dôležitú úlohu pri vytváraní vzťahu zohráva emočné pozadie vzťahu a presnejšie to, ako prijímajú rodičia svoje dieťa. Podľa E. Fromma prijatie dieťaťa môže byť bezvýhradné, založené na materinskej láske, alebo výhradné, postavené na istých očakávaniach, že dieťa bude takým, ako si to ja predstavujem, alebo v horších prípadoch, sa môže jednať o úplné neprijatie dieťaťa, jeho emočné zavrhnutie, kedy z akéhosi dôvodu rodič svoje dieťa odmieta (Fromm 2014).

Narodenie dieťaťa sa považuje za veľmi významnú udalosť pre rodinu bez ohľadu na to, či sa jedná o rodinu, v ktorej už dieťa je alebo sa jedná o prvé dieťa. Okrem štruktúry rodiny sa menia aj doterajšie citové väzby a roly. Pokiaľ sa jedná o prvé dieťa z manželov a partnerov sa stávajú rodičia, a teda pribúda ďalšia

sociálna rola, ktorá okrem iného prináša aj väčšiu zodpovednosť a povinnosti. Dieťa ako bolo povedané zasahuje do systému rodinných vzťahov predovšetkým emocionálne, vyžadujúc od rodiny viac času a pozornosti venovať sa jemu. Jeho ďalšia výchova je vždy spojená s očakávaniami, ktoré každý rodič vytvára. Aby sa vytvorili čo najlepšie väzby a vzťah medzi rodičmi a dieťaťom, aby ten mohol fungovať, je dôležité pamätať na potreby, ktoré vo vzťahu jeden k druhému rodičia a deti vytvárajú. To čo potrebujú deti vo vzťahu k rodičom, môžeme zhrnúť do základných tvrdení. V prvom rade bez ohľadu na to, ako funguje vzťah, deti potrebujú, aby rodičia boli na nich hrdí. Napriek tomu, že hlavne u problémových jedincov táto potreba môže byť na prvý pohľad neprítomná, ale deti chcú robiť radosť iným, najmä rodičom. Chcú byť akceptovanými ako časť skupiny, patriť do nej a mať v nej svoje miesto. V poznávacej oblasti chcú byť aktívne a učiť sa novým veciam, byť prekvapené a prekvapovať. Napokon chcú vyjadrovať svoj názor a mať voľbu.

Rovnako je to zo strany rodičov, ktorí tiež chcú byť hrdí na svoje deti. Mať na nich pozitívny vplyv. Chcú počuť o deťoch dobré správy, dopriať im dobré vzdelanie, celkovo chcú vidieť u svojich detí lepšiu budúcnosť. A čo je najdôležitejšie, chcú mať s deťmi dobré vzťahy a cítiť, že sú dobrými rodičmi.

Narodenie dieťaťa s akýmkoľvek defektom vplýva nielen na samotné dieťa, ale sa stáva aj pre rodinu a rodičov veľkou osobnou tragédiou. Keď rodičia po prvýkrát zistia, že sa im narodí dieťa „nie také ako iné deti“ prežívajú stav zmätenosti a šoku, ktorý sa zároveň stáva príčinou silného stresu. Tento stres má tendenciu dlhodobého pôsobenia čím ohrozuje samotnú psychiku rodičov a ich vzťah. Mnohí rodičia sa pýtajú „čo som spravil zle?“, „prečo sa to stalo práve mne?“ Hnev, hanba a negatívne sociálne spätné väzby môžu vyvolávať pocit bezmocnosti a viesť ku zmene mnohých zaužívaných stereotypov v rodine. Získanie nových životných hodnôt a zmena postoja môžu pri tom trvať veľmi dlho. Je veľmi dôležité vedieť, že dezintegrácia rodín, v ktorých sa narodí znevýhodnené dieťa je spôsobená nie samotným postihnutím dieťaťa, ale spôsob, akým rodičia zareagujú na túto skutočnosť. Samozrejme ovplyvňovať túto reakciu bude viac faktorov, predovšetkým psychické vlastnosti rodičov, ich osobnostná zrelosť a schopnosť prijať alebo neprijať choré dieťa. V neposlednom rade, reakcia bude závisieť aj od typu jednotlivého postihnutia, ktorým je choré dieťa, ale aj samotnou sociálnou situáciou, prostredím, v ktorom sa nachádzajú, a ktoré s rodinou komunikuje (Федосеева 2013). Problém vie natoľko silno ovplyvniť život celej rodiny, že vzniká trvalý problémový kontext v jej komunikácii nielen navzájom, ale veľmi často aj so širším okolím. Aj napriek tomu, že rodina so znevýhodneným dieťaťom zápasí s rozličnými strasťami a každodennými problémami prežíva silný stres, s ktorým sa často

vyrovnávajú celý svoj život dokážu svoje deti úprimne ľubiť, bezpodmienečne prijímať ich takými aké sú, začleniť ich do svojho života ako neoddeliteľnú súčasť. Výskumy rodín s postihnutým dieťaťom ukázali, že rodičia sú radi, že majú svoje dieťa, pokladajú ho za obohatenie a dôležitú súčasť svojho života.

Zdravotné znevýhodnenie

Podľa P. Hartla treba pod pojmom zdravotné znevýhodnenie chápať akúkoľvek poruchu duševnú alebo telesnú, dočasnú, dlhodobú alebo trvalú, alebo hendikep, ktorý jednotlivcovi bráni účinne sa prispôsobiť bežným nárokom života (Hartl a Hartlová 2000). Podľa Š. Strieženca (1996) sa jedná o ujmu spôsobenú telesnou alebo duševnou poruchou ich kombináciou. K. Repková (2003) pod pojmom znevýhodnenie chápe človeka, ktorý má dlhodobú alebo trvalú poruchu telesného alebo duševného zdravia v štandardne usporiadanom životnom a sociálnom prostredí, a ktoré treba minimalizovať intervenciami v rámci sociálnej politiky a sociálnej práce. Podľa M. Šramatej sa jedná o poruchu psychickej, fyzickej alebo intelektovej funkcie jedinca s trvalými následkami, spojené s obmedzenou schopnosťou vzdelávania, s obmedzenou pracovnou schopnosťou, zvýšenými nárokmi na zdravotnícku a sociálnu starostlivosť s podstatne zníženou kvalitou života (Levická a Mrázová 2004).

Znevýhodnenie alebo ako tomu hovorí anglo-americká literatúra, hendikep je v prvom rade prekážkou, ktorá má priamy dopad nielen na dotyčného človeka, ale aj na jeho okolie rodinu a prostredie, v ktorom sa nachádza. Pokiaľ hovoríme o dieťati, tak sa tým myslí škola, ktorá sa ako jedna z prvých inštitúcií stretáva s prekážkami, ktoré v rámci procesu edukácie môže mať dieťa so zdravotným znevýhodnením. Podľa L. Monátovej, znevýhodnenie ako prekážka vyplýva z obmedzenej schopnosti alebo dokonca nespôsobilosti jednotlivca uplatniť sa rovnako dobre, ako sa to darí iným ľuďom (Končeková 2005, s. 79). Tento moment buď znižuje kvalitu jeho činnosti, ktorá za bežných okolností zodpovedá jeho veku a iným kultúrnym a spoločenským činiteľom, alebo mu v nej zabráňuje, či ju dokonca znemožňuje. Tak vzniká nesúlad medzi výkonom, ktorý dieťa podáva a očakávaním, ktoré či už rodia alebo inštitúcia voči nemu majú. Preto znevýhodnenie má priamy dopad nielen na samotné dieťa, ale aj na jeho rodinu, v ktorej sa zvyšuje starostlivosť, emočná a časová náročnosť potrebná na elimináciu negatívnych dopadov znevýhodnenia.

Pre rodinu veľmi často zostáva náročnejším sociálny dopad znevýhodnenia dieťaťa. V samotnej rodine znevýhodnenie vytvára špecifickú sociálnu rolu pre jeho nositeľa so všetkými pozitívnymi, ale aj negatívnymi znakmi. Podstatným znakom tejto roly ako uvádza L. Končeková (2005), je priznanie

určitých privilégií, napr. trpezlivosť a tolerancia nedostatkov, ktoré vyplývajú zo znevýhodnenia, ale aj strata niektorých práv, veľmi často keď sa človek so znevýhodnením chce priblížiť intaktným jedincom. Spoločnosť vtedy veľmi často reaguje odmietavo, núti postihnutého svojím správaním prijať pasívnu rolu človeka, ktorý sa nemá usilovať a snažiť o vyrovnanie sa, ale skôr čakať na starostlivosť iných a prijímať ju. Tým sa zdôrazňuje aj nerovnocennosť dotyčného, čo samo o sebe je pre neho a blízke okolie traumatizujúcim faktorom.

Celkovo postoj spoločnosti ku znevýhodneným jedincom sa vytvára učením a závisí od sociálneho prostredia. Veľmi často postoj závisí aj od spoločenských konvencií, ale aj stereotypov a predsudkov zafixovaných v spoločnosti. Podľa L. Končekovej (2005) veľmi slabými zostávajú aj rozumová zložka postoja ku tejto skupine ľudí. Neznalosť problematiky vyplýva zo slabej informovanosti o mnohých problémoch. Emočná zložka, ktorá prevažuje v postoji ku znevýhodneným jedincom, má často ambivalentný charakter. Postihnutí ľudia podľa nej často vyvolávajú kvôli svojmu nešťastiu súcit, ale zároveň aj strach a odpor z niečoho čomu sa treba vyhnúť. Samozrejme postoj spoločnosti je ovplyvnený celkovým jej vývinom. Menej prosperujúca spoločnosť sa vzdáva postihnutého jednotlivca, vylučuje ho na okraj a poskytuje mu minimum možných podpôr. Dobře prosperujúca spoločnosť vyrovnáva nevýhody rodín finančne aj morálne. Nevidí v postihnutí nenapraviteľný problém, prijíma ho za svojho člena a poskytuje mu všetko to, čo ostatným a vyrovnáva jeho nevýhodu (Končeková 2005, s. 81).

Aj napriek tomu, že v poslednej dobe sa robí všetko, aby bolo čo najlepšie kompenzované znevýhodnenie jednotlivca, rodiny s takýmito deťmi ešte stále majú veľmi nízky spoločenský status a problémy s integráciou.

Problémy sa predovšetkým týkajú troch hlavných oblastí zdravotníctva, sociálnej oblasti a školstva. Najčastejším problémom okrem materiálneho zabezpečenia a fyzických prekážok je nedostatočná informovanosť, včasná diagnostika a podpora rodín s postihnutým dieťaťom. Problémom rodín s takým dieťaťom sú aj chýbajúci odborníci z praxe, dlhé čakacie doby a frekvencie terapií. Práve iní zdravotní pracovníci, psychológovia, logopédi, špeciálni pedagógovia a psychoterapeuti vo významnej miere zastrešujú potreby takých detí a v kvalite nimi poskytovaných služieb v mnohom závisí ako budú rodiny a samotné deti zvládať svoju ťažkú situáciu. Posilňovanie rodín a práca so všetkými členmi rodiny je jednou z priorít naratívnej psychoterapie, ktorá sa v zložitej životnej situácii takýchto rodín snaží o to, aby príbeh o invalidite nebol dominantnejším ako príbeh lásky a starostlivosti.

Otázky naratívnej psychoterapie pri úvodnej terapeutickej intervencii

Keď človek žije v trvalom napätí spôsobenom chorobou svojho blízkeho, najmä dieťaťa, môže veľmi rýchlo stratiť kontakt s vlastným pocitom seba, svojimi prianiami a životnými hodnotami. Naratívna psychoterapia sa snaží vrátiť do života rodín so znevýhodneným dieťaťom tvorivý potenciál, ktorý dáva možnosť zmierniť negatívny dopad problému na ich život, vrátiť človeku úctu podporiť alternatívny príbeh ich identity, ktorý bude čeliť tlaku problému. D. Denborough z nadácie Dulwich Centre, ktorá je zameraná na podporu ľudí, ktorí zažili životné ťažkosti navrhol pomocou otázok ošetriť tie témy zo života rodín, ktoré môžu rodinu podporiť a posilniť. Témy často súvisia so zložitými situáciami, do ktorých sa každá taká rodina môže dostať a jednou z takých tém je, či zotrvá dieťa v rodine, alebo bude umiestnené do ústavnej starostlivosti. Tieto otázky by mali podporiť rozhodnutie rodiny, nechať dieťa doma a pomôcť rodine lepšie si uvedomiť svoje rozhodnutie dieťa nechať a eliminovať prípadné pochybnosti. Sú to otázky zamerané na odolávanie spoločenskému tlaku, uvedomenie si vlastných motívov a hodnôt takto sa zachovať, a otázky zamerané na skupinu podpory, ktorú rodina môže mať. Napríklad, kedy si rodina po prvýkrát uvedomila, že si chce nechať dieťa doma a nedávať ho preč. Ako odolávala tlaku okolia presvedčiť dať dieťa do ústavu. Čo napríklad rodina robila, aby tomuto tlaku nepodľahla. Zisťujeme aj kto z ich blízkych, známych alebo odborníkov podporil ich rozhodnutie a princípy, podľa ktorých ste sa takto rozhodli.

V rozhovore sa zdôrazňuje význam voľby rodičov a ich rozhodnutie napriek tlaku nechať dieťa v rodine. V tejto časti sa pýtame na to, ako by sa podľa nich mohla nazývať táto cesta, ktorou sa rozhodli kráčať. Aké boli ťažké úseky na tejto ceste. Zároveň sa skúmajú opačné obdobia života. Aké momenty tejto cesty boli pre nich najkrajšie. A či poznajú vo svojom okolí ľudí, s podobným osudom ako oni. V rámci týchto otázok zisťujeme aj to, čomu sa rodina naučila od týchto ľudí, respektíve ku čomu ich nadchli, čomu by sa mohli od ich rodiny sa naučiť. Ďalšia dôležitá oblasť, ktorá môže posilniť rodinu je jej kultúrno-filozofické pozadie. Preto autor navrhuje zisťovať, ktoré filozofické názory, literárne diela alebo aj príslovia a porekadlá pomáhajú rodine ľahšie kráčať jej cestou. Akým spôsobom a čím sú pre rodinu užitočné a ako jej pomáhajú? Tiež sú dôležité otázky smerujúce ku duchovnej skúsenosti. Zisťujeme u rodiny nejaké duchovné praktiky, ktoré sú pre ňu dôležité a pomáhajú im kráčať ich cestou. Zároveň, keď také praktiky sú, môžeme porosiť členov rodiny porozprávať ich ako príbeh, ktorý im v živote pomáha.

Ďalším typom otázok sú otázky na zvládanie. V nich sa pýtame rodiny, čo robí respektíve ako zvláda ťažké obdobia. Zaujímavé je spojiť zvládanie s kon-

krétnym miestom alebo ľuďmi, ktorí im v tom pomáhajú. Akým spôsobom skúsenosti zvládania využívajú pre pomoc iným, napr. niekomu z ich rodiny. Rovnako dôležité sú otázky na chvíle pokoja a čas, kedy sa rodič môže venovať sám sebe. Či majú vôbec v živote chvíle, kedy si môžu vydýchnuť a venovať sa sebe. Ako ich zvyknú tráviť. Dôležitou otázkou pre rodinu je, či sú hrdí na to, ako zvládajú svoju zložitú situáciu. Pýtame sa, za akých okolností si to uvedomili, ale aj na čo vo svojom živote môžu byť hrdí.

Starostlivosť o dieťa s postihnutím je ťažkou prácou a dôležitou zodpovednosťou. To si vyžaduje od rodičov trpezlivosť a vytrvalosť v priebehu mnohých rokov. Preto sa témy ako práca, starostlivosť a zodpovednosť tiež môžu stať predmetom terapeutického prieskumu. Kde sa jej napríklad naučili, boli to nejaké zvláštne okolnosti alebo to súvisí s konkrétnym človekom. Ako trpezlivosť vznikla, ako sa vyvíjala alebo ako sa jej učili. Otázky, ktoré posilňujú rodičovské kompetencie a prehľbujú citovú väzbu medzi dieťaťom a rodičmi zamerané aj na význam a prínos dieťaťa pre život rodičov. V nich zisťujeme, čo sa rodič dozvedel o živote, čo sa naučil od dieťaťa, kedy sa tomu naučil a ako to zmenilo ich život. Nemenej cennou je aj skúsenosť s inými rodinami a rodinami, ktoré zdieľajú podobný problém. Či má rodina možnosť komunikovať, deliť sa svojou skúsenosťou a starosťami s inými rodinami, ktoré majú podobnú životnú cestu ako oni. Čo táto skúsenosť pre nich znamená. Na záver môže byť veľmi užitočný odkaz pre rodiny s podobným osudom. Čo by mohli odkázať rodine, ktorá začína kráčať podobnou cestou ako je ich.

D. Denborough vychádzajúc zo skúseností matiek postihnutých detí spracoval úvodný dotazník, ktorý má pomôcť dozvedieť sa o zvláštnych schopnostiach a vedomostiach matky a dieťaťa, ktoré sa neskôr môžu využiť ako základ psychoterapeutickej besedy. Dotazník je štruktúrovaný takým spôsobom, aby matky mohli reflektovať vlastné skúsenosti a umožniť terapeutovi byť viac užitočným v terapii. Rodičia ešte predtým ako sa obrátia za odbornou pomocou, majú za sebou niečo, čo vyskúšali pri starostlivosti o dieťa. Majú za sebou istý príbeh o tom, ako sa o dieťa starali. Lenže tento príbeh je veľmi často ako-by v úzadí problému. Dve základné časti dotazníka sú o histórii starostlivosti a o súčasných úkonoch starostlivosti. Obidva vychádzajú zo základných naratívnych techník *externalizácie* a *re-memberingu* (obnovenie účasti). V tejto časti sa môžeme pýtať na to, kedy rodič po prvýkrát začal premýšľať o tom, že jeho dieťa sa líši od iných detí. Akým spôsobom sa pokúšal reagovať na túto skutočnosť. Napr. aké kroky už podnikol predtým ako sa obrátil na odborníka. Prečo sa ich rozhodol podniknúť. Aké ťažkosti prekonal na tejto ceste. Čo mu pomáhalo nevzdávať sa a pokračovať hľadať pomoc. Prečo to bolo pre neho také dôležité. Čo to hovorí o ňom ako človeku a tiež o jeho láske k dieťaťu. Kto by

bol z jeho známych najmenej prekvapený z jeho starostlivosti a lásky k dieťaťu.

Medzi súčasné úkony starostlivosti patrí momentálna starostlivosť matky, zahŕňa fyzickú starostlivosť aj otázky smerujúce na popis tejto starostlivosti, emocionálnu starostlivosť, vzťahy s ostatnými ľuďmi a pomoc od iných ľudí. Pritom otázky z tejto skupiny majú viac rozvinúť, ale aj podporiť existujúcu starostlivosť, poukázať nielen na jej formálnu kvalitu, ale aj na celkový ľudský prístup rodiča, jeho jedinečný prístup.

Tieto otázky v porovnaní so štandardnými otázkami, aké sa používajú pri prvom kontakte s rodinami, v ktorých sa vychováva znevýhodnené dieťa hneď vytvárajú veľký kontrast. Tieto otázky sa nesústreďujú na dysfunkciu, hendikep a inú nespôsobilosť, ale naopak zdôrazňujú ich hodnotu a jedinečnosť v kontexte problému. Zároveň tieto otázky otvárajú priestor pre dvojitý popis problému, popis z oboch strán, čo je nesmierne dôležité a užitočné pre posilnenie rodiny, jej kompetencií na neľahkej ceste spoločným životom (Кутузова. [cit. 15. 5. 2020]).

Zoznam bibliografických odkazov

- ФЕДОСЕЕВА, О., 2013. *Проблемы родителей, имеющих ребенка с ограниченными возможностями*. Москва. [online]. [cit. 15.5.2019]. Dostupné z: <https://moluch.ru/archive/56/7710/>
- FROMM, E., 2014. *Umenie milovať*. Bratislava. ISBN 978-80-89628-38-4.
- HANGONI, T., 2020. Profesionálna práca s rodinou. In: *5 rokov teologickej činnosti Pravoslávnej bohosloveckej fakulty: (Jubilejný zborník)*, s. 160-163. Prešov. ISBN 978-80-555-1715-5.
- HARTL, P., 2000. *Psychologický slovník*. Praha. ISBN 80-7178-303-X.
- KONČEKOVÁ, L., 2005. *Patopsychológia*. Prešov. ISBN 80-89235-00-X.
- КУТУЗОВА, Д. *История любви и заботы: разговоры с семьями, где растет особый ребенок*. [online]. [cit. 15.5.2020]. Dostupné z: <https://narlibrus.wordpress.com/2010/10/16/mbegum2/>
- LEVICKÁ, J. a A. MRÁZOVÁ, 2004. *Úvod do sociálnej práce*. Trnava. ISBN 80-89104-35-5.
- REPKOVÁ, K., 2003. *Zdravotné postihnutie v kontexte novodobej sociálnej politiky*. Bratislava. ISBN 80-89141-03-X.
- STRIEŽENEC, Š., 1996. *Slovník sociálneho pracovníka*. Trnava. ISBN 80-967-589-0-X.
- ŠÍP, M., 2016. Úloha sociálnej práce v zdravotníctve. In: *Klient vs. Blízny, zborník príspevkov z 8. ročníka študentskej vedeckej konferencie študentov, doktorandov, mladých vedeckých pracovníkov a odborníkov z praxe*. Prešov. ISBN 978-80-555-1630-1.

PhDr. Andrej Nikulin, PhD.

*Katedra kresťanskej pedagogiky a psychológie
Pravoslávna bohoslovecká fakulta PU v Prešove
e-mail: andrej.nikulin@unipo.sk*

SPIRITUÁLNA INTERVENCIA V PALIATÍVNEJ STAROSTLIVOSTI

Maroš Šip

Abstrakt: Cieľom príspevku je v krátkosti poukázať na spirituálnu intervenciu v paliatívnej starostlivosti. Ide o proces, ktorý de facto efektívne napĺňa spirituálnu potrebu pacienta. Túto participatívnu úlohu prioritne napĺňa duchovný, sociálny pracovník, zdravotná sestra a iní. Súčasťou spirituálnej intervencie je neinvazívne pôsobenie intervenťora pri rešpektovaní duchovných potrieb pacienta.

Kľúčové slová: spirituálna starostlivosť, intervencia, duchovný, utrpenie, smrť, terminálne chorý

Abstract: The aim of the paper is to briefly point out the spiritual intervention in palliative care. It is a process that de facto effectively meets the patient's spiritual needs. This participatory role is primarily fulfilled by the clergy, the social worker, the nurse and others. Part of the spiritual intervention is the non-invasive effect of the intervention while respecting the patient's spiritual needs.

Key words: spiritual care, intervention, priest, suffering, death, terminally ill

Multidisciplinárna starostlivosť v manažmente bolesti pacienta si vyžaduje koordinovaný prístup rôznych odborníkov. Jedným z takýchto odborníkov je kňaz a jeho pastorálna starostlivosť o terminálne choré osoby. Cirkev, čiže jej duchovní sa stávajú ústrednými odborníkmi v konfrontácii spirituality terminálne chorých jedincov. Intervencia duchovných v spiritualite chorého je plánovanou prípravou na znovuoobjavenie svojho sebauvedomenia, svojej spirituálnej podstaty, spirituálneho bytia. Status spirituality alebo spirituálneho bytia je podľa Киселёв (2014) nielen ľudskou prirodzenosťou, ale aj jeho najhlbšou podstatou, ktorá sa najviditeľnejšie prejavuje pri hľadaní zmyslu života, tvorivosti a lásky. Ak je duch percipovaný ako niečo zoslané, čo organicky nerastie z duchovného základu, môže byť postihnutý nadmernou racionalitou a degenerovať do fanatizmu. Nebyť odrazom, inštinktom, produktom intelektu, duchovného (ako zvláštneho a najvyššieho stavu duše) je to, že v pocitoch, vedomí a správaní obnovuje stratenú jednotu, prekonáva etnické, národnostné, konfesijné, sociálne a iné rozdiely medzi ľuďmi, zvyšuje dôstojnosť jednotlivca, realizuje interné spontánne impulzy, predstavuje význam a hodnoty, pre ktoré sa oplatí žiť a zomrieť, podporuje akceptovanie svojich nedokonalostí a ich prekonávanie prostredníctvom sebautvárania ako pohybu k autenticite, stimuluje rast nezištnej benevolencie voči ľuďom a svetu, dáva človeku vytrva-

losť a pevnosť v životných skúškach, inšpiruje, predpokladá vôľu ako odhodlanie ísť po zvolenej ceste a zaručuje ochranu človeka v človeku v akýchkoľvek hraničných situáciách.

Predovšetkým transcendentálny faktor života podľa Жукова (2008) umožňuje udržiavať zmysel svojho bytia v rámci svojej integrity, vyhýbať sa extrémom, ktoré by mohli viesť k „odpadlícstvu“, t.j. zavrnutiu, odklonu od svojej podstaty. Podľa spomínaného autora to znamená, že na jednej strane v konzekvencii obratu k transcendentii posúva človek svoje vlastné hranice, prekonáva ich, presahuje hranice svojho bytia a na strane druhej zásluhou prekonania samého seba získava zmysel svojej existencie. Existencia zmyslu života je narušená ochorením v dôsledku ľudského utrpenia (Casell 1991; Öhlen 2002), spája sa s neistotou v existenciálnej podstate bytia. Heidegger (2004) hovorí, že existovať ako človek znamená „byť na svete“, t.j. integrovať život so svetom. Merleau Ponty (2002) tento ambivalentný vzťah prehľbuje a definuje ako stelesnenú existenciu, kde sa živé telo považuje za východisko pre naše skúsenosti a činy (Berndtsson et al., 2007). To znamená, že žiť v zdraví a chorobe je existovať so somatickou stránkou, emóciami, myšlienkami, sociálnymi väzbami a pod. (Landmark & Wahl 2002). V prípade nevyliciteľného ochorenia fyzická skúsenosť obsahuje uvedomenie si vlastnej smrteľnosti (Westman et al., 2006) a toto vedomie zahŕňa život v existenčných neistotách v dôsledku smrteľnej hrozby tela (Källerwald 2007) (in: Karlsson et al., 2014). Vedomie vlastnej smrteľnosti a blížiaci sa okamih stretnutia s Bohom môže spustiť pocity strachu z neznámeho, pochybnosti o vlastnej nesmrteľnosti, neochoty rozlúčky so všetkým, čo má človek rád. Napriek tomu, že vedomie človeka rozumie, že jedného dňa zomrie, uteká pred myšlienkou na svoju vlastnú smrť. V niektorých prípadoch, keď je človek konfrontovaný smrťou iného človeka (napríklad pacient môže vidieť umierať iného pacienta, pozn. naša), táto skutočnosť frustruje osobnosť a to takým spôsobom, že chorému spôsobuje hlbokú úzkosť a tento emocionálny stav je presvedčivým znakom frustrácie osobnosti. Smrť iného chorého vedie k predvídaní vlastnej smrti, výsledkom je strach z nebytia, teda existenčný strach. Prežívaná frustrácia z očakávania vlastnej smrti môže byť príčinou psychosomatických zmien v ľudskom tele (Абдулгалимова 2020).

Konfrontácia s existenčnou neistotou a dlhodobou potláčané, prehliadané spirituálne potreby alebo ignorované zo strany príbuzných sa u terminálne chorých jedincov na konci života vynárajú za účelom nájsť odpovede na existenciu svojho ľudského bytia a pokračovania života po smrti. V takomto prípade je duchovný kompetentnou osobou reagujúcou na spirituálne potreby v posledných okamihoch života chorého jedinca. Jeho pastoračná starostlivosť integrovaná do zdravotnej starostlivosti je nevyhnutnou činnosťou a komplex-

nou starostlivosťou o choré osoby. Osobnosť duchovného môže pôsobiť na terminálne chorého upokojujúco, bezpečne a vierohodne, pretože prítomnosť kňaza umocňuje ten fakt, že zdieľa s pacientom jeho obavy. Posilnenie viery a spirituality pacienta uľahčuje prípravu na stretnutie s Bohom.

Požiadavka návštevy kňaza terminálne chorého neznamená len sprevádzanie chorého modlitbou či svedou alebo podávanie svätej Eucharistie, ale v procese náročnej starostlivosti poskytuje emocionálnu, spirituálnu a sociálnu podporu chorému a jeho rodine. Do procesu spirituálneho sprevádzania patrí aj príprava rodiny na hlbší pohľad na zmysel života a smrť, poskytovanie duchovnej útechy počas ochorenia.

Paliatívna starostlivosť podporuje úctivý prístup k chorému človeku, k jeho chorobe, fyzickému utrpeniu, spiritualite a psycho-emocionálnym skúsenostiam a jeho konkrétnej, originálnej situácii, osobnostným a životným skúsenostiam (Advilonienė & Jakelė 2018). Zakomponovanie kňaza do multidisciplinárneho tímu v paliatívnej starostlivosti za účelom skvalitnenia koordinovaného individuálneho prístupu k pacientovi, majú na zreteli jeho blaho, považujeme za pozitívny prínos skvalitnenia zdravotníckych služieb a individuálnej starostlivosti každého pacienta.

Smrť a proces umierania sú nevyhnutné ľudské reality, pretože smrť prichádza ku každému. V tejto súvislosti existujú aj hlboké záhady, ku ktorým treba pristupovať pokojne, opatrne a s úctou. Diskusia o smrti si vyžaduje, aby sme sa čestne a nekompromisne pozerali na ľudskú bolesť a utrpenie vo všetkých jeho formách, vrátane tých najextrémnejších. Keď je proces smrti – umierania vedený múdro, súciteľne a opatrne, môže priniesť svoje vlastné, možno neočakávané a niekedy zarážajúce dary uzdravenia a nádeje, ktoré umierajúcim alebo aj uzdravujúcim sa pacientom prinesú vnútorný pokoj (Лубардић 2019).

Z doteraz povedaného konštatujeme, že paliatívna starostlivosť uznáva integráciu človeka ako celistvosť tela, duše a ducha, takže pacientovi neposkytuje úľavu len od symptómov choroby, ale sprevádza pacienta v chorobe a utrpení emocionálnym, psychickým a spirituálnym prežívaním, pomáha žiť dôstojný život a dôstojne čeliť smrti (Advilonienė & Jakelė 2018). Katalyzátorom v pomoci pre dôstojné žitie s progresívnym ochorením môžu byť duchovní, ktorí pomáhajú pacientovi priviesť ho k správnym rozhodnutiam v lekárskej starostlivosti a zabezpečiť dôstojný život s pokojným emocionálnym a spirituálnym dožitím. Iným pozitívnym prínosom prítomnosti duchovného v starostlivosti o terminálne chorého je pomôcť človeku prijať vlastnú smrť. Z kresťanského hľadiska celý proces zla a smrti začína slobodou rozhodnutia človeka, keď dovoľuje, aby hriech vstúpil do jeho života. Boh, ako vysvetľuje archimandrita Владимир ([cit. 2020-05-21]) nechce zlo, nechce smrť, nie je tvorcom hriechu.

Samotný človek sa stáva príčinou svojej bolesti a utrpenia. Boh je záchrancom človeka, posla Jednorodeného Syna, aby na seba vzal ľudskú prirodzenosť. Preto môžeme podotknúť, že smrť nenasledovala po narodení, ale naopak, narodenie sa zrealizovalo kvôli smrti.

Sväté Písmo a Jeho biblická múdrosť ohľadne smrti a umierania a Jeho participácia na realite ľudského utrpenia zahŕňa aj poznatky, ktoré majú stále trvalý význam i v súčasnej dobe. Židokresťanská tradícia zdôrazňuje, že Boh stvoril ľudí pre večný život a spoločenstvo s Ním. Ako je nám známe z knihy Genezis, smrť nebola naplánovaná v pôvodnom Božom zámere (1 Mjž 2, 3), ale slobodným rozhodnutím prvých ľudí prišla do života človeka, „predstavila“ sa ako zhubný dôsledok pádu (1 Mjž 3, 19). Túžba po Hospodinovi, ktorá sa v priebehu dejín prejavovala láskou k Bohu, môže vyvolávať pocit, že v okamihu pádu človek stráca život, pre ktorý bol pôvodne stvorený. „Stvoril si nás pre seba, Hospodine, a naše srdcia sú nepokojné, kým nenájdu odpočinok v Tebe“ (svätý Augustín. In: Lubardic 2019). Cieľom kresťanských dejín je teda zjednotiť stvorenie so svojim Stvoriteľom, Jeho večnou existenciou prostredníctvom spojenia všetkých tvorov s Bohom Logosom. Podľa slov svätého Maxima je Christovým tajomstvom hypostatické spojenie Boha a ľudstva vedúce ku kompletnej identifikácii ľudstva s Bohom vďaka hypostáze (Logos). Vo vzťahu k tomuto vznešenému cieľu Hospodin stvoril podstatu všetkých bytostí... Boh tvorí všetky bytosti a cieľ ich existencie. Pri pohľade na tento cieľ je Boh všetko (Мидић 2015).

Ak sa pozrieme na realizáciu spirituálneho sprevádzania, zisťujeme, že v zdravotníckom systéme primárne dominuje technologický pokrok. Aj keď tento pokrok určite znamená veľký krok v pomoci starostlivosti o choré osoby a záchrany nespočetného množstva životov, upriamenie pozornosti na vedecké výsledky viac ako na celistvosť človeka obmedzilo lekársku kultúru od holistickeho modelu k modelu, v ktorom sa ľudský život redukoval v prospech technológie (Puchalski 2013). Uznávame, že pre ľudský život je v medicíne potrebné rozvíjať moderné technológie, ale je aj priam nevyhnutné prihliadať, reflektovať na konkrétne potreby chorého, budovať s nim dôverný vzťah, spoznávať jeho osobu, myslenie a predovšetkým sprevádzať ho na ceste choroby, trápenia a nájsť odpovede na otázky, ktoré sú súčasťou každej ľudskej bytosti na konci jeho života. V paliatívnej starostlivosti sa u chorých stretávame s hľadaním konečného zmyslu života, transcendenciou života a objavovaním jeho spirituálnej dimenzie. Uznanie dôležitosti spirituálnej dimenzie na konci života nachádzame u autorov Rosa et al. (2017) a Roze et al. (2018), ktorá je percipovaná ako účinná pomoc v pomoci zomierajúcej osobe zmieriť sa s utrpením alebo spirituálnou bolesťou.

Spirituálna starostlivosť v zdravotníckom systéme je poskytovaná aj zdravotnými sestrami. Schémy praxe zdravotných sestier alebo lekárov v oblasti duchovnej starostlivosti možno prerozdeliť do religióznych a nereligióznych intervencií. Religiózne intervencie upriamujú pozornosť na religiózne presvedčenie pacientov bez predsudkov, poskytovanie príležitostí na spojenie s Bohom a vyjadrovanie ich hodnôt a viery. Medzi nereligiózne intervencie patrí prítomnosť sestier pre pacientov a ich rodiny, priamy kontakt s očami pri komunikácii s pacientmi, súcit s pacientmi a ich rodinami, pozorné počúvanie pacientov a ich rodín a láska a nadšenie pre pacientov (McBrien 2010). Napriek dôležitosti spirituálnej starostlivosti, zdravotné sestry vyjadrujú potrebu učiť sa, ako poskytovať spirituálnu starostlivosť. Znalosti zdravotných sestier o spirituálnej starostlivosti sú často minimálne a potrebujú konkrétne informácie o tom, ako uspokojiť spirituálne potreby pacientov. Voľne vyjadrené skúsenosti naznačujú, že sestry sa zameriavajú na poskytovanie duchovnej starostlivosti; tá je však často nepriaznivo ovplyvnená niekoľkými fyzickými, profesionálnymi a osobnými prekážkami. Vyjadrené ťažkosti týkajúce sa poskytovania spirituálnej starostlivosti zahŕňajú nedostatok vzdelania, časové obmedzenia a prílišné zaneprázdnenie. Okrem toho, že sú intervencie duchovnej starostlivosti cenovou súčasťou celkovej starostlivosti o pacienta, podporujú aj ich dobrý pocit (McBrien 2010) (in: Zehtab & Adib-Hajbaghery 2010).

Zoznam bibliografických odkazov

- АБДУЛГАЛИМОВА, С. А., *Отношение к собственной смерти и переживание страха смерти*. [online]. [cit. 2020-08-29]. Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/n/otnoshenie-k-sobstvennoy-smerti-i-perezivanie-straha-smerti/viewer>
- ADVILONIENÉ, Ž. & L. JAKELÉ, 2018. Counseling in Palliative Care as Assistance to the Patient in the Face of Their Suffering. In: *Soter*. Vol. 68, no. 96.
- HEIDEGGER, M., 2004. *Varat och tiden*. Göteborg: Daidalos.
- CASELL, E., 1991. *The Nature of Suffering and the Goals of Medicine*. New York: Oxford University Press.
- KARLSSON, M., F. FEIBERG, C. WALLENGREN et al., 2014. Meanings of existential uncertainty and certainty for people diagnosed with cancer and receiving palliative treatment: a life-world phenomenological study. In: *BMC Palliative care*. Vol. 13, no. 28.
- КИСЕЛЁВ Анатолий Иванович, 2014. Духовность – сущность человека. Научно-технические ведомости СПбГПУ. Гуманитарные и общественные науки St. Petersburg State Polytechnical University Journal. In: *Humanities and Social Sciences*. Vol. 2, no. 196.
- LUBARDIC, B., 2019. *Contribution of the International Commission for Anglican-Orthodox Theological Dialogue (ICAOTD) 2016-2019: Synoptic overview*. [online]. [cit. 24. augusta 2020]. Dostupné z: <https://www.semanticscholar.org/paper/Christian-understanding-of-death-and-the-problem-of-Lubardi%C4%87/14f685945f620d21bc3e24709b0d14358adbfa3b>
- МИДИЋ, Игнатије, 2015. Универзитет у Београду, Православни богословски факултет, Београд Историја и Есхатон Есхатологија и постојање. In: *Sabornost*. Vol. 9, pp. 1-24.

- ÖHLEN, J., 2002. Practical wisdom – competence required to enable alleviation of suffering in palliative care. In: *J of Palliative care*. Vol. 18, no. 4, pp. 294-300.
- PUCHALSKI, CH., 2013. Integrating spirituality into patient care: an essential element of person-centered care. In: *Polskie Archiwum Medycyny Wewnętrznej*. Vol. 123, pp. 491-497.
- ROSA, W., T. ESTES & J. WATSON, 2017. Caring science conscious dying: An emerging metaparadigm. In: *Nursing Science Quarterly*. Vol. 30, no. 1, pp. 58-64.
- ROZE, A., T. SINUFF, H. T. STELFOX et al., 2018. Spiritual distress within inpatient settings—A scoping review of patient and family experiences. In: *Journal of Pain and Symptom Management*. [online]. [cit. 24. augusta 2020]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.jpainsymman.2018.03.009>.
- ВЛАДИМИР, архимандрит. *Святоотеческое наследие Святителя Григория Нисского и влияние его трудов на сущность духовности*. [online]. [cit. 24. augusta 2020]. Dostupné z: https://byzantina.files.wordpress.com/2016/01/04_lecture_18.pdf
- ZEHTAB, S. & M. ADIB, 2014. The Importance of Spiritual Care in Nursing. In: *Nursing and Midwifery Studies*. Vol. 3, no. 3, pp. 222-61.
- ЖУКОВА, О. И., 2008. *Понятие трансценденции и его значение для анализа структуры самости*. [online]. [cit. 24. augusta 2020]. Dostupné z: <file:///C:/Users/%C5%A0%C3%ADpov%C3%A1/Downloads/ponyatie-transsendentsii-i-ego-znachenie-dlya-analiza-struktury-samosti.pdf> О.И.

doc. PhDr. Maroš Šíp, PhD.

Katedra kresťanskej antropológie a sociálnej práce

Pravoslávna bohoslovecká fakulta PU v Prešove

e-mail: maros.sip@unipo.sk

EDUKÁCIA SENIOROV AKO NÁSTROJ SKVALITNENIA ŽIVOTA SENIOROV

Miroslav Sabolík

Abstrakt: V tomto príspevku poukazujeme na dôležitosť systematickej edukácie seniorov. Cieľom je poukázať na kvalitu života seniorov s prihliadnutím na jednotlivé Univerzity tretieho veku na Slovensku. Zámerom Univerzít tretieho veku starším občanom je uspokojiť túžbu po poznaní a odborných vedomostiach.

Kľúčové slová: seniori, edukácia, kvalita života, Univerzita tretieho veku, optimizmus

Abstract: In this article we point out the importance of systematic education of seniors. The aim is to point out the quality of life of seniors, taking into account the individual universities of the third age in Slovakia. The intention of Universities of the Third Age is to satisfy senior citizens with a desire for knowledge and professional knowledge.

Key words: seniors, education, quality of life, University of the third age, optimism

Úvod

Pre optimálne fungovanie seniorov vo vyššom veku a predĺženie ich vitálnosti sa ako nevyhnutná činnosť javí celoživotné vzdelávanie, pri ktorom si staršie osoby rozširujú svoje obzory a nové možnosti. Ludová múdrosť hovorí, že nikdy nie sme starí na to, aby sme sa naučili nové veci. To platí aj v prípade seniorov. Poniectori, alebo väčšina osôb v dôsledku starnutia strácajú hravý optimizmus, sústreďujú sa viac na ochorenia a zabúdajú prebádať novú etapu svojho života. Z ich života sa vytráca zdravá asertivita, zvedavosť a zmysel pre zažívanie nových zmysluplných zážitkov.

Edukácia¹ seniorov v podstate pôsobí ako novodobý katapult, ktorý odráža človeka ku novej kvalite života a víta seniora v novom svete. Edukácia prináša vzájomnú prospešnosť medzi seniorom a jeho okolitým prostredím a bráni spúšťaniu diagnóz, ktoré postihujú seniorov (myslíme rôzne choroby). Zároveň celoživotné vzdelávanie podľa Vitelli (2016) pomáha seniorom vyrovnáť sa so starnutím, byť aktívnymi osobami. Vitelli považuje fyzické cvičenie v senior-

¹ Geragogika a gerontogogika je odbor, ktorý sa zaoberá edukáciou starších osôb. Geragogika znamená výchovu ku starobe a podľa Zeleníkovej (2016) aj edukáciu seniorov, prípravu na starobu a podporu v starobe a gerontogogika znamená edukáciu seniorov (Špatenková a Směkalová 2015). K týmto definíciám sa pripája Beneš (2008) termínom andragogika zaoberajúca sa výchovou a edukáciou dospelých.

skom veku za dôležité, ale taktiež upozorňuje aj na psychickú aktivitu. Udržiavaním psychickej aktivity a precvičovaním kognitívnych schopností si seniori vytvárajú kognitívnu rezervu, t.j. schopnosť mysle odolávať stratám a poškodeniu kognitívnych funkcií. Či k týmto škodám dôjde v dôsledku prirodzeného starnutia, fyzickej alebo emocionálnej traumy, ako dobré sú seniori schopní fungovať, často závisí od efektívnej schopnosti kompenzovať stratené fungovanie mozgu.

Zároveň edukácia seniorov podľa Elliota (2014) pôsobí v oblasti rešpektovania staršej osoby, jej prijatia a podpory. Vytvorením vzdelávacieho prostredia, vytvárame pre seniora pohodlné prostredie pre vyjadrenie myšlienok. Elliot ďalej zdôrazňuje, že edukácia, resp. vzdelávanie starších by mala prebiehať v dopoludňajších hodinách, v krátkych sedeniach, namiesto dlhých sedení spôsobujúce únavu. Dôležitým atribútom je dopriať seniorovi viac času na spracovanie nových informácií, prepojiť nové poznatky s predchádzajúcimi skúsenosťami.

V tomto kontexte edukácia zlepši fungovanie mozgu, dovoľí pamäti optimalizovať svoju schopnosť učiť sa novým veciam, udržiavať sociálne vzťahy, zlepšiť duševnú a emocionálnu pohodu a predĺžiť si život.

Edukácia seniorov v Slovenskej republike

Edukačný proces seniorov na Slovensku je podporovaný Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu. Kladie sa v ňom dôraz na reštart seniorských sociálnych aktivít, ktoré pomáhajú seniorom zostať vo fyzickej, psychickej a emocionálnej pohode.

Edukačný proces seniorov v súčasnej dobe prebieha v inštitúciách ďalšieho vzdelávania, na Univerzitách tretieho veku na vysokých školách v SR, akadémiách tretieho veku, v kluboch seniorov a ďalších vzdelávacích inštitúciách (napr. občianske združenia). Vcelku sa dá konštatovať, že vzrástol záujem starších osôb o vzdelávanie vo vyššom veku, nakoľko dochádza k ovplyvňovaniu hodnôt a postojov ľudí všetkých generácií. Ovpływňovanie hodnôt je vyvolané zmenou životných podmienok, rozvojom technologických možností, zmenou zamestnania, bývania a zmenou sociálnych istôt (*Národný program aktívneho starnutia na roky 2014 – 2020*; Hanobik 2011). Osobný kontakt je nahrádzaný neosobnou komunikáciou prostredníctvom sociálnych sietí, ktoré sú seniormi využívané minimálne, čím sa prehľbuje sociálna izolácia starších osôb. Celoživotná edukácia je pre spoločnosť nevyhnutná, pretože jedincov pripravuje na prevzatie zodpovednosti za vlastný rozvoj a sebaaktualizovanie v profesijnom, občianskom a záujmovom živote (Veteška 2010). Celoživotný proces vzdelávania sa tak stáva súčasťou prípravy seniorov na lepšiu kvalitu života spojenú so zábavou a zmysluplným vyplňaním voľného času.

Univerzity tretieho veku v Slovenskej republike

Edukácia seniorov nepodlieha samovoľnému vzdelávaniu a realizácii v neakademickom prostredí. Má presne určené pravidlá, princípy, obsahovo je zameraná na odborné poznatky starších osôb a ich porozumenie v akademickom prostredí vysokých škôl v SR. V dôsledku potreby vzdelávať seniorov vo vyššom veku vznikla v roku 1994 z podnetu vysokých škôl a univerzít v Slovenskej republike Asociácia univerzít tretieho veku (ďalej len ASUTV), ktorá formulovala svoje poslanie v dokumente *Priority Asociácie Univerzít tretieho veku na Slovensku do roku 2020*. Dokument vymedzuje zreteľné priority pre vekovú skupinu od 45 – 60 rokov a priority pre vekovú skupinu od 60 rokov.

Ako sme si dovolili spomenúť vyššie, štúdium na Univerzitách tretieho veku (ďalej len UTV) je zamerané na záujmové vzdelanie pre špecifickú skupinu seniorov. Podmienkou pre štúdium je dosiahnuté minimálne maturitné vzdelanie. Hlavným poslaním UTV je zlepšenie kvality života a zdravotnej pohody seniorov prostredníctvom vzdelávacích aktivít (Zanovitová et al., 2015, s. 21). Práve vzdelávacie² aktivity sú zacielené na zvýšenie efektívnosti kognitívnych schopností, ktoré v dôsledku starnutia sa „opotrebovávajú“ a výrazne prispievajú k zníženiu kvality života. Celoživotné vzdelávanie sa tak stáva dôležitým atribútom prevencie na zníženie rizika poklesu kognitívnych funkcií a prispieva k prežívaniu radosti zo života.

Ďalej v tejto súvislosti môžeme konštatovať, že UTV ako záujmové nekvalifikačné štúdium pre starších je zamerané na vzdelávanie a udržiavanie záujmových činností seniorov, blízke ich veku. Poslaním UTV je zvýšiť gramotnosť seniorov, osvojiť si niektoré vedomosti a vziať ich do súčasného vývoja vedy a techniky.

Absolventi UTV dokážu využiť svoje vedomosti vo svoj prospech alebo aj pre pracovné príležitosti, ktoré sa im naskytnú napr. po absolvovaní humanitne zameraných programov (história, muzeológia, etnológia). Seniorom sa tak naskytá pracovná príležitosť v múzeách, kde pôsobia ako sprievodcovia pamiatkami. Po absolvovaní odboru právo môžu pôsobiť ako prísediaci na súdoch, pracovať na PC a byť dobrovoľníkmi (Hrapková 2014).

V súčasnej dobe celoživotný proces seniorov prebieha na 16-tich vysokých školách na Slovensku:

1. **UTV Univerzita Komenského v Bratislave, Centrum ďalšieho vzdelávania** – založená v roku 1990. UTV pri Univerzite Komenského ponúka svojim poslucháčom viac ako 35 študijných odborov.

² Knotová (2006, s. 71) poukazuje na vzdelávanie, ktoré rešpektuje autonómiu seniora, individuálnu motiváciu a osobnú zameranosť.

2. **UTV pri Slovenskej technickej univerzite v Bratislave** – vznik UTV možno datovať od 15. októbra 1998. V súčasnej dobe UTV pri STU ponúka záujemcov o štúdium 21 vzdelávacích programov. Vzdelávacie programy sú obsahovo zamerané na tri tematické oblasti:
 - c) Architektúra a tvorivosť.
 - d) Životný štýl a technika.
 - e) Informačné a komunikačné technológie.
3. **UTV pri Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici.**
4. **UTV pri Žilinskej univerzite v Žiline** – v prípade záujemcov od 45 rokov univerzita ponúka 3-ročné študijné programy a 1-ročné študijné moduly. Pre záujemcov od 55 rokov je v ponuke 2-ročný študijný program a 1-ročné počítačové moduly. Záujemcovia od 65 rokov majú k dispozícii 3-ročný študijný program a 1-ročný študijný modul.
5. **UTV v Košiciach** – vznikla v roku 1992 ako dvojročné záujmové štúdium a od roku 1996 funguje ako trojročné záujmové štúdium.
6. **UTV pri Akadémii ozbrojených síl, Liptovský Mikuláš.**
7. **Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.**
8. **Technická univerzita v Trnave.**
9. **Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne** – možnosť záujmového štúdia sa ponúka nepretržite od akademického roku 2002/2003.
10. **Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre.**
11. **Technická univerzita vo Zvolene** – podmienkou k prijatiu je minimálny vek 50 rokov a invalidní dôchodcovia bez rozdielu veku.
12. **Katolícka univerzita v Ružomberku** – ponúka štúdium v troch študijných programoch:
 - a) Kresťanská kultúra.
 - b) Starostlivosť o fyzické a psychické zdravie.
 - c) Spoznáваме Sväto písmo.
13. **Prešovská univerzita v Prešove** – Univerzita tretieho veku na Prešovskej univerzite je súčasť zriadeného Centra celoživotného a kompetenčného vzdelávania.
14. **UTV Paneurópskej vysokej školy v Bratislave.**
15. **Dubnický technologický inštitút v Dubnici nad Váhom.**
16. **Technická univerzita v Košiciach.**

Zámerom Univerzít tretieho veku starším občanom je uspokojiť túžbu po poznaní a odborných vedomostiach, zvýšiť kvalitu života v societe prameňnej zo získaných vedomostí, vytvoriť vysokohodnotný životný program pre staršie osoby, skvalitniť voľný čas seniorov a integrovať seniorov do spoločnosti, pomôcť im adaptovať sa novú životnú situáciu súvisiacu s prechodom do dôchodku a počas dôchodku (*Seniori sa budú vzdelávať*. [cit. 2019-01-20]). Práve prechod do dôchodku sa stáva zlomovým bodom pre staršie osoby, nakoľko sa adaptujú na zmenu životnej roly. Výzvu, ktorej čelia, nie každá staršia osoba zvláda plynulým a prirodzeným spôsobom. Strata určitej úrovne fungovania v spoločnosti môže byť nahradená zapojením sa do vzdelávacieho procesu. Vzdelávanie sa tak stáva prínosom nielen pre obnovenie kognitívnych funkcií, ale aj prínosom v oblasti nadväzovania nových vzťahov a priateľstiev.

Ak si zhrnieme vyššie povedané slová, dospejeme k názoru, že poslaním UTV je:

- a) realizovať záujmové vzdelávanie seniorov na vysokých školách,
- b) naplňovať základné poslanie – prispievať k zabezpečeniu práva starších ľudí na vzdelanie,
- c) získavať čo najväčší počet záujemcov o vzdelávanie z radov starších,
- d) prispievať vzdelávacím programom ku kvalitnému vyplňaniu voľného času,
- e) programom UTV vytvoriť nový vysoko hodnotný životný program seniorov,
- f) vzdelávacím a sociálnym zámerom pomáhať práve penzionovaným pri prechode do dôchodku a integrovať ich do spoločnosti v nových podmienkach,
- g) koncepciou záujmového vzdelávania prispievať k rozširovaniu obzoru, vedomostí, objasňovaniu neznámych skutočností a ku skvalitňovaniu kognitívnych (poznávacích) funkcií u starších ľudí,
- h) prispievať k zlepšovaniu psychofyzickej kondície u seniorov a spomaľovaniu starnutia,
- i) podieľať sa na starostlivosti o generáciu starších, ktorá si za svoje celoživotné výsledky zasluhuje pozornosť,
- j) brzdiť konzervativizmus a dogmatizmus, predchádzať beznádeji starších ľudí, samote a strachu zo smrti,
- k) prispievať k zlepšovaniu medziludských vzťahov a pestovať pozitívne sebahodnotenie (Hrapková. [cit. 2019-01-20]).

- l) Zároveň edukačné poslanie sa odráža v jej funkciách, ktoré sú prínosom pre:
- m) spoločnosť,
- n) vzdelávanie – získanie a odovzdanie vedomostí,
- o) zdravie – zlepšenie zdravotného stavu,
- p) ekonomiku – šetrenie prostriedkov zdravotníctva na liečenie,
- q) psychickú stránku seniora – seniori sa cítia lepšie po psychickej stránke, menej trpia depresiami,
- r) výskum,
- s) prácu
- t) a filozofický prínos (Hrapková. [cit. 2019-01-20]).

Akadémia tretieho veku

Podobnou formou vzdelávania UTV sú Akadémie³ tretieho veku ponúkajúce kontinuálny proces získavania systematických poznatkov z oblasti vedy, politiky, histórie a kultúry. Zámerom zriadenia Akademií je nadobudnutie praktických zručností, vedomostí a intelektuálnych schopností, ktoré časom znižujú svoju činnosť.

Špatenková a Smékalová (2015) nazývajú Akadémiu tretieho veku ako inštitúciu so stredne náročnou formou štúdia pre seniorov, vzniknutú pri vysokých školách.

Akadémia obsahovo ponúka pre seniorov štúdium s doplnením záujmových a pohybových aktivít ako sú exkurzie, turistika, umenie alebo kultúra. V menších mestách na Slovensku kooperuje s geriatrickými a gerontologickými pracoviskami a inými organizáciami nachádzajúce sa v regióne (Chomová 2012).

Hlavným zámerom zriadenia Akademií je vytvoriť v spoločnosti konkurencieschopnú a dynamickú ekonomiku reagujúcu na nové inovácie, poznatky, znalosti a rozvoj komunikačných a informačných technológií.

Nasledujúci obrázok od Vetešku (2010) prináša reálny prehľad edukačného procesu podľa kompetencií:

³ Edukácia dospelých sa týka otázky časového rozmedzia, preto bol v odbornej literatúre zavedený pojem „všeživotné učenie“ (life-wide learning). Učenie sa týka edukácie v spektre rozmanitosti aktivít života ľudí (Vojáčková 2018).

Obrázok č. 2: Pyramída celoživotného vzdelávania podľa kompetencií — aplikácia na podmienky v ČR (Veteška 2010).

Záver

Záverom teda konštatujeme, že celoživotné vzdelávanie je prínosom aj pre spoločnosť ako takú. Fáza prechodu do dôchodku, príprava na starobu, pre mnohých znamená stratu spoločenskej prestíže, straty nezávislosti a sociálnej exklúzie, a poskytnutie pomoci seniorom vytvorí vzájomné puto medzi mladšou a staršou generáciou.

Zoznam bibliografických odkazov

- BENEŠ, M., 2008. *Andragogika*. 1. vydání. Praha: Grada. ISBN 978-80- 247-2580-2.
- ELLIOT, R. W., 2014. Educating older adults with chronic kidney disease. In: *Nephrology Nursing Journal*. Vol. 41, no. 5, pp. 522-526.
- HANOBIK, F., 2011. Moderná spoločnosť a kríza rodiny. In: HARDY, M., T. DUDÁŠOVÁ, E. VRANKOVÁ a A. HRAŠKOVÁ (eds.) *Sociálna patológia rodiny. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety. ISBN 978-80-8132-000-2.
- HRAPKOVÁ, N., 2014. Edukácia v treťom veku. [online]. In: *Zborník abstraktov a príspevkov odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou organizovanej k 20. výročiu založenia Asociácie univerzít tretieho veku na Slovensku*. Bratislava : Univerzita Komenského. [cit. 2019-02-19]. Dostupné z: <http://asutv.sk/dokumenty/zbornik-k-20-vyrociu-asutv/> ISBN 978-80-554-0933-7.
- CHOMOVÁ, S., 2012. Európsky rok starnutia a solidarity medzi generáciami 2012. [online]. In: *Metodický materiál k Európskemu roku starnutia a solidarity medzi generáciami*, s. 2-6. [cit. 2019-02-19]. Dostupné z: <http://www.nocka.sk/uploads/34/bf/34bf28e4b51151541d690543091e10cc/eras-metodicky-material.pdf>
- KNOTOVÁ, D., 2006. *Neformální zájmové vzdělávání dospělých ve volném čase*. [online]. s. 67-77. [cit. 2019-02-12]. Dostupné z: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/104634/U_Paedagogica_11-2006-1_8.pdf

- Národný program aktívneho starnutia na roky 2014 – 2020. [online]. [cit. 2019-2-10]. Dostupné z: <https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/rada-vlady-sr-prava-seniorov/npas-2014-2020.pdf>
- Seniori sa budú vzdelávať. [online]. [cit. 2019-01-20]. Dostupné z: <https://www.akademiapz.sk/seniori-sa-budu-vzdelavat>
- ŠPATENKOVÁ, N. a L. SMĚKALOVÁ, 2015. *Edukace seniorů, geragogika a gerontodidaktika*. 1. vydání. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-5446-8.
- VETEŠKA, J., 2010. *Kompetence ve vzdělávání dospělých: pedagogické, andragogické a sociální aspekty*. Praha: UJAK. ISBN 978-80- 86723-98-3.
- VITELLI, F., 2016.
- VOJÁČKOVÁ, D., 2018. *Celoživotní učení, CŽV kurzy a jejich akreditace, U3V, Akademie třetího věku — služby knihoven*. [online]. [cit. 2019-2-10]. Dostupné z: <https://medium.com/uisk-library-services-today/celo%C5%BEivotn%C3%AD-u%C4%8Den%C3%AD-c%C5%BEv-kurzy-a-jejich-akreditace-u3v-akademie-t%C5%99et%C3%ADho-v%C4%9Bku-slu%C5%BEby-knihoven-1d53205c4a1c>
- ZANOVITOVÁ, M. a kol., 2015. *Vybrané aspekty starostlivosti o zdravie seniorov*. Študijné texty pre študentov Univerzity tretieho veku pri JLF UK v Martine. [online]. 83 s. [cit. 2019-02-15]. Dostupné z: <https://portal.jfmed.uniba.sk/download.php?fid=677/> ISBN 978-80-89544-93-6.
- ZELENÍKOVÁ, R., 2016. *Edukace seniorů*. [online]. Senior zone. [cit. 2019-03-01]. Dostupné z: <http://1url.cz/gt6vi>

PhDr. Miroslav Sabolík

Katedra kresťanskej antropológie a sociálnej práce

Pravoslávna bohoslovecká fakulta PU v Prešove

e-mail: miroslav.sabolik@smail.unipo.sk

PEDAGOGIKA VOĽNÉHO ČASU

Lenka Pasternáková – Artur Gawryszewski

Autor: PhDr. Mgr. Ján Knapík, PhD.

Vydavateľstvo: Ružomberok: VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku

Rok vydania: 2021

ISBN: 978-80-561-0880-2

Voľný čas je pomerne široko koncipovaným priestorom, dávajúcim možnosti pre rozvoj osobnosti z rôznych stránok. Tento vplyv môžeme sledovať aj v dejinách pedagogického myslenia v jednotlivých edukačných systémoch a u predstaviteľov pedagogického myslenia. Voľný čas je teda aj kategóriou historickou a výchova vo voľnom čase bola v minulosti, a tiež je aj v súčasnosti, integrálnou súčasťou utvárania osobnosti. Vo voľnom čase môžeme vždy sledovať intencionálne, ale aj nezámerne výchovné pôsobenia. Z hľadiska utvárania osobnosti detí a mládeže zohrávajú vo voľnom čase významnú úlohu výchovno-vzdelávacie zariadenia a organizácie, ktoré vykonávajú organizovanú edukačnú činnosť.

Vo vysokoškolskej učebnici *Pedagogika voľného času* v obsahu piatich kapitol jej autor podrobne charakterizuje voľný čas aj v jeho historických premenách. Samostatná časť je venovaná pedagogike voľného času a terminologickému aparátu súvisiacemu s predmetnou problematikou. V teoretickej rovine boli tiež vymedzené a popísané ciele a prostriedky výchovy vo voľnom čase, tiež zásady výchovy vo voľnom čase. Prínosným je text zaoberajúci sa trendmi vo výchove vo voľnom čase. Autor v tejto súvislosti bral na zreteľ aktuálnu spoločenskú situáciu.

O výchovu vo voľnom čase sa v predložennom texte J. Knapík zaujímal z pohľadu rôznych prostredí. V tomto kontexte tak popísala rodinné, rovesnícke, lokálne, náboženské i mediálne prostredie. Podrobne tiež charakterizoval organizácie podieľajúce sa na výchove mimo vyučovania a vo voľnom čase. V tejto súvislosti upozornil na štátne organizácie, organizácie súkromného sektora a tiež na cirkevné organizácie.

Vo finálnej časti vysokoškolskej učebnice bola pozornosť venovaná osobnosti vychovávateľa a pedagóga voľného času. Autor textu zaujímal legislatívne vymedzenie vychovávateľa a jeho osobnostné požiadavky na výkon tejto profesie, zvlášť pedagogicko-psychologické požiadavky. V súvislosti s analyzovanou problematikou bol záujem sústredený najmä na odborné-metodické požiadavky na vychovávateľa. Podrobne boli tiež charakterizované kompetencie vychovávateľa, animátora a pedagóga voľného času.

Text vysokoškolskej učebnice bol písaný odborným štýlom, pričom autor pri jeho písaní sa nechal inšpirovať relevantnými literárnymi zdrojmi. Vymedzil a popísal niekoľko pohľadov na jednotlivé analyzované oblasti, pričom zdôraznil svoj postoj k predmetnej oblasti.

Ašpiráciou autora bolo prostredníctvom vysokoškolskej učebnice *Pedagogika voľného času* podať ucelený a systematizovaný výklad poznatkov z pedagogiky voľného času, definovať kľúčové pojmy a objasniť vplyv výchovy mimo vyučovania vo vzťahu k prostrediu, v ktorom sa odohráva, organizáciám podieľajúcim sa na výchove vo voľnom čase a osobe vychovávateľa. Záverom môžeme konštatovať, že zámer autora bol splnený. Text je inšpiratívnym odborným literárnym zdrojom nie len pre študentov a študentky učiteľstva a vychovávateľstva, ale pre všetkých, ktorým ich voľný čas nie je ľahostajný.

prof. PaedDr. Lenka Pasternáková, PhD., MBA

ÚPAP – Katedra pedagogiky

Fakulta humanitných a prírodných vied PU v Prešove

e-mail: lenka.pasternakova@unipo.sk

dr. Artur Gawryszewski

Vysoká škola DTI Sládkovičova 533/20

Dubnica nad Váhom

e-mail: gawryszewski@dti.sk

Sociálna a duchovná revue

vedecký recenzovaný časopis o aktuálnych
sociálnych a duchovných otázkach
– december 2021 –

Redakčná rada:

prof. PhDr. Tomáš Hangoni, PhD. (predseda)

Dr.h.c. prof. PhDr. Peter Kónya, PhD.
Dr.h.c. prof. ThDr. Radim Pulec - Kryštof, PhD.
prof. ThDr. Peter Kormaník, PhD.
prof. PhDr. Beáta Balogová, PhD., MBA
prof. ThDr. Vasilij Sadvarij
prof. PhDr. Mária Machalová, CSc.
prof. dr hab. Andrzej Lipczyński
prof. ThDr. Alexander Cap, CSc.
prof. ThDr. Ján Šafin, PhD.
Dr hab. Małgorzata Duda, prof. UPJPII
prof. PhDr. Jaroslav Veteška, Ph.D., MBA
doc. ThDr. Ján Husár, PhD.

prof. ucz. dr hab. Krzysztof Rejman
doc. ThDr. Václav Ježek, PhD. et PhD.
prof. PaedDr. Lenka Pasternáková, PhD., MBA
doc. ThDr. Štefan Pružinský, PhD.
Dr hab. Beata Szluz, prof. UR
doc. ThDr. Štefan Šak, PhD.
doc. ThDr. Miroslav Župina, PhD.
PhDr. Andrej Nikulin, PhD.
doc. PhDr. Bohuslav Kuzyšin, PhD.
ThDr. Vladimír Kocvár, PhD.
PaedDr. Mária Zahatňanská, PhD., MBA

Hlavný redaktor: doc. PhDr. Maroš Šip, PhD.

Technický redaktor: Peter Szombathy

Výkonná redaktorka: PhDr. Martina Šipová, PhD.

Na obálke: Jeseň na vodnej nádrži Starina v Národnom parku Poloniny - Simona Šipová

Za jazykovú stránku príspevkov zodpovedajú autori.

Nevyžiadané rukopisy a fotografie redakcia nevracia.

Prosíme vážených prispievateľov, aby príspevky zasielali nasledovne:

1. číslo: do 15. mája – 2. číslo: do 15. októbra

Vychádza 2x ročne

Kontakt: sadrevue@gmail.com

VYDAVATELSTVO
PREŠOVSKÉJ
UNIVERZITY

Vydavateľ: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove,

Ul. 17. novembra 15, 080 01 Prešov

IČO 17 070 775

Časopis zaregistrovaný MK SR pod č. EV 4183/10

ISSN 1338-290X

Pravoslávna bohoslovecká fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

V tomto čísle nájdete:

- ▶ **SEBAIDENTIFIKÁCIA A ROZVOJ SÚČASNÝCH ĽUDÍ
VÝZVA PRE EDUKÁCIU DOSPELÝCH**
- ▶ **PRZECIW DOBRU CZŁOWIEKA**
- ▶ **OTÁZKY PSYCHOTERAPEUTICKEJ INTERVENCIE PRE RODINY S DIEŤAŤOM SO
ZDRAVOTNÝM ZNEVÝHODNENÍM**
- ▶ **LILIT – „PRVÁ“ ŽENA ADAMA PODĽA STAROZÁKONNÝCH APOKRYFOV**
- ▶ **INTEGRÁCIA RÓMSKEJ RODINY – PROSTRIEDOK NA ODSTRÁNENIE CHUDOBY A
MARGINALIZÁCIE**